

HALYL KULYÝEW

ERTEKINIŇ GELIP ÇYKYŞY

HALYL KULYÝEW

ERTEKINIŇ GELIP ÇYKYŞY

AŞGABAT «MAGARYF» 1988

HALYL KULYÝEW, ERTEKINIŇ GELIP ÇYKYŞY.
[Powest] [Uly ýaşly mekdep okuwçylary üçin]

Ata-babalarymyz: «Ýagşydan at galar» diýen ekenler. Dogrudanam ýagşy adamdan hemişe ýagşylyk galar. Şonuň üçin hem il-halk şeýle ynsany hiç wagt unudanok, ony kalbynda ýaşadyp ýör. Aramyzdan juda ir giden ajaýyp şahyr, Türkmenistan Lenin komsomoly baýragynyň laureaty Halyl Kulyýew hem şeýle adamdy. Ol özüniň gysga ömründe bize ençeme oňat-oňat sygyrlary, edebiýatşynaslyga degişli ýiti pikirleri, adamçylyga dahylly nusgalyk görüm-göreläni goýup gitdi. Eliňizdäki şu eser hem Halyl Kulyýewiň bize miras goýan ýene bir ýadygärligi. Ýaşlygyň, juwanlygyň gyzykly dünýäsi hakda çeperçilik bilen söhbet açýan bu powest ilkinji gezek kitap edilip, Siziň dykgatyňyza hödürlenýär.

ISBN 5–675–00066–66
© «Magaryf» neşirýaty, 1988.

I

«Bir bar eken, bir ýök eken...»

(Ertékilerden.)

Bugaryp duran topragyň ýüzi gaýmaklap köpemägä ýetişenem bolsa, daragtlaryň arasynda galan çyg damjalary garaňky gijäniň sansyz ýyldyzlary ýaly lowurdaşyp görünýärler. Daş çykaryna mähetdel, garaşyp duran ýaly, uzak-araçaksiz giňişlik töweregiňi gurşap alýar.

Men endige öwürlip giden hereketler bilen düýbüne ýeteňkirlän çilimimi soňky gezek sordum-da, özüniň sansyz «müşderilerine» garaşyp duran urnajyga oklap goýberdim. Ondan-mundan haýdaşyp gelýän kärdeşlerime-de garaşyp durman, usullyk bilen gapynyň tutawajyna el ýetirdim.

– Gojanyň ýanyna barmaly. Garaşyp otyr.

Akgülüň mylaýym ýylgyrysyna jogap berip, çala baş atdym, ýüzümiň ugruna elimdäki zatlarymy stoluň üstüne okladym-da, göni professoryň ýanyna girdim.

– Sag-aman ördüňizmi! Gel, hany. Bu ýerde bir zat ýüze çykdy – Professor äýnegini aýyrdy. Stoluň üstünde üýşüp ýatan kagyzlary desseläp, gyzyl papkanyň üstünde goýdy. – Şol garryň adyny ýene ýadymdan çykarayýan. Ogul... Ogul...

– Ogulbäbek ejemi?

– Hä, Ogulbäbek. Ýogsa ýatdan çykarar ýaly däl-le welin, ýaňyja-da okap otyrdym ahryy. Aý hawa-da...

Başga biri bolan bolsa, Ogulbäbek ejäniň adyny ýatdan çykaryşyny geň görerdim. Geňem görerdim, gatam görerdim. Ýöne bu goja-da, mundan beýle-beýle zatlary geň görüp, gatyrganyp oturasy iş ýok. Bu ugurda ol ýakasy gaýyşly ahryyn. Hernä, şu dünýäde meniň ýaly adamyň bardygyny, oňa-da özüniň ylmy ýolbaşçydygyny ýadyndan çykarmandyr. Şoňa-da şükür. Muňa nuh eýýamynyň gürrüni etdirseň, Asyrma-asyr, atma-at, günbe-gün. Diýseň ökdedir-ä. Täzeräk işe gelen günleň welin, her gezek görende, ýüzüne sereder. Düşünäýmelidir, adyňy soraýandyr.

– Ýogsa-da, soň ýanyna bir gidilip gelnäýse diýýän-ä. Pakyr garrabam ýörendir. Ondan bäri esli wagtam geçdimikä diýýän.

– Tegelek baş ýyl.

– Baş ýyl dagam geçäýär-ow. Göwnüme bolmasa, soňky döwürlerde ýyllaryň geçmesem çaltlaşýan ýaly. Hä diýmän, täze ýyl baýramçylygy geläýär-ow. Aý, hawa-da, herki zadyň öz wagty-sähedidir-dä.

Professor kagyzlary täzeden dörüşdirmäge başlady. Men onuň arkanlygyna yhlas bilen daralan seýrek çal saçlaryna, garrylyk argynlygyndan nam-nyşan görünmeýän, säher güneşine öwşün atyp duran bugdaýreňk meňzine seredip, bu üzlem-saplam gürrüňleriň manysyna derrew düşündim. Gitmelidi. Maşyn hereketlerine öwrülip giden birmeňzeş endiklerden, şäher sagatlarynyň öwrendikli ritminden çykyp, oba — degişgen hem gürrüňçi garrynyň ýanyna gitmelidi. Eý-hoý! Näçe ýyl, näçe wagt!

Goja gürrüňini aýaklady:

– Sen işi ýazyp gutarypsyň, sözüm ýok. Şu durşuna ilin önüne çykyberseňem, ýüzüň gyzjak gümany ýok. Onda-da git. Birki aý soň bolanda näme? Oňa derek oňat bolsun. Hem şemalladygyň bolar-da. Tüweleme, oturma kemini goýmadyň. Sen ýöne erteki-rowaýat diýibem durma. Nakylam bolsa, ýöne şeýle gürrüňem bolsa... Aý, onsoňam näme, bu günki göreniňi erteki gün tapybam bolmaýar ahryy...

Hemişekisi ýaly, gojanyň ýanyndan çykan dessime, bölümiň işgärleri meniň üstümi sorag bilen gömdüler. Ertiriň dury howasy dürli labyzdaky sesler bilen dolup gitdi:

– Ýeri, näme diýdi? Okap gutarypmy?
– Ertir bilen näme habar?
– Myrat, çilimiňi daşda çekseň bolmaýarmy? Ertir bilen jaýyň içini tüsseden doldurdyň-la.

– Aýtsana-how, Gandym, gurtmy, tilki?

– Ýene-de komandirowkadyr-la.

– Arhiwmi, Moskwamy? Nirä?

Men olaryň hemmesine birden jogap berdim:

– Komandirowka... özem on sekizinji asyra gitmeli.

– Nä-me?!.

Çekip duran çilimini aýk äpişgeden daşary oklap goýberen Myrat barmagy bilen kellesini görkezdi:

– Birden azajyk üýtgän bora çemeli. Düýnem-ä akly-huşy düzüw ýalydy munuň.

Akgülem ondan kem galmady:

– «Düýnüň» näme seniň. Ýaňňyja gojaň ýanyna girmänkä-de alla nämedi.

Bölümiň işgärlerine bu güni geçirer ýaly iş tapyldy. Basym olar meniň, hakykatdanam, nirä gidýänligimi ýatlaryndan çykardylar-da, on sekizinji asyra komandirowka gidiläýse nähili boljakdygy barasynda «ylmy-fantastiki gürrüňe» başladylar.

Bölümde şuna meňzeş «Biziň obamyzda...» diýen ýaly gürrüňler ýygy-ýygdan bolup durýardy. Beýle gürrüňleriň gyzgyn jedellere ýazýan wagtlaram seýrek dälidi. Okamak üçin, ýazmak üçin kitaphanalar, arhiw, öý amatly bolýar. Bu ýerde bolsa... Häлки bir daňlan ýaly bolup oturmazlyk üçin...

Myrat özüniň ak meňzine buýrulyp ýasalan ýaly gür gara gaşlaryny gerdi-de, sabyn köpürjikleri bilen seçelendirilip ýuwan saçlaryny barmaklary bilen daraklap goýberdi:

– Wah, näsini aýdýaň, Akgül. Maňa şeýle geň-enaýy syýahata git diýseler, salymyny bermän, ýola düşerdim. Egerrazy bolsaň, senem äkiderdim. Pyragyny, Andalybyň «dile gelen köňül nagyşlaryny?» özlerinden, hut öz dillerinden diňlemek. Baý-bow.

– Ýog-eý – diýip, Akgül oňa ikelläp garşy çykdy. – Seniň bilen indikide ýoldaş bolman diýip, şert edendirin. Geçen gezek Moskwa gidenimde-de görkezen görgüleriň bardyr seniň. Ýene-de alym

diýjeksiň. Nirde bir ýüzi ýyltyrajyk gyz görseň, sen şoňa alym. Gyzlaryň yzyna düşüp, restorandan restorana ygyp ýörendenem bir alym bor oguşýa.

– Alym. Alym bolanda näme. Men alym boldum diýip, näme... Onsoňam, nakyl bar, Akgül, «Alym bolmak aňsat, adam bolmak kyn» diýendirler. Adam bolmak! Ine näme!

– Aý, bolýa-da, senem şol bolup ýörüşüňi adamçylyk diýip ýören bolsaň.

– Wiý, – Myrat eňegini bokurdagyna tarap aşaklygyna çekdi-de maňlaýyny tüňnerdip, ellerini serdi – Onda, seniňçe, adamçylyk diýmek näme?

Iýmeseň, içmeseň, guçmasaň... başyma ýapaýynmy men beýle adamçylygy.

Hälden bäri Myradyň bolşuna göz astyndan seredip ýylgyryp oturan Annaýar özüniň agyr göwresine muwapyk bolmadyk inçe sesi bilen gürrüňe goşuldy:

– Myrat, sen Akgülem äkitjek diýýäň welin, nähili kömegi deger öýdýäň. Gaýtam-a...

– Akgülmi? Päheý, munuň aýdýan zadyna seret-le. Heý, onsuzam bir gidip bormy? Onuň dürli-dürli naharlary bişirmäge ökdeligini bilmeýän ýaly. Ol Döwletmämmet Azada şeýle bir bifşteks bişirip berer welin, nädersiň, garry molla hudaýyň müňde bir adyny ýatdan çykaryp, ýöne «Akgül, gyzym», «Akgül, gyzym» diýip sazanaklaberse.

Myradyň bu sözleri çetki stollaryň birinde täze tapan golýazmasy bilen dümtünip oturan Nazara aýratyn täsir etdi. Ol ýyllaryň geçmegi bilen reňkiniň nähilidigini doly saýgaryp bolmaýan kagyz desselerini bir ýana süýşürdi-de, çym-gyzyl bolup, sessiz gülmäge başladı.

– Şu Azady diýilýänem biziň gojamyza meňzeş bir täwire zatmyka diýýän.

– Onda, Gandym, seniňki oňuna bolupdyr. Tizara Welsiň «Wagt maşyny» magazinlere ýaýrajakmyşyn diýen «myş» bar. Birini alyp, towla-da, eňiber.

– Birden gyzybaşlara ýesir düşäýme-how!

– Gyzybaşlaramy? – Bu gezek Myrat çynlakaý sypata girdi-de, maňa öwüt bermäge başladı. – Ýigriminji asyrdan baryp, gyzy başlardan basylaýsaň, aýyp bolar, Gandym.

Menem onuň gepine görä jogap berdim:

– Bizden näbileýin-dä. Açyk meýdana düşsek, öldüräýmesek ýa öläýmesek başga bir bitiren işimiz bolmazmyka diýýän.

– Şony oňarybilseň boldugy şo.

Annaýar ara düşdi:

– Ýöne şu samolýotly mesele birhili. Onyň basybalyjylyk bolmazmy, Myrat.

– Eýsem, Nedir şanyňky basybalyjylyk dälmişmi, Gökleňleriň, umman türkmenleriň üstüne kim ony çagyran. Ýo-ýok, Annaýar, seniň bu syýahatyň bolmaýa. Ur, Gandym. Goý, täji-tagty başyna ýumrulsyn!

Akgül Myradyň sözünü nähili bölenini hem bilmän galdy:

– Ur, ýyk. Bolduň meň başyma batyr serkerde. Olara gylyç, naýza bilen, senem pulemyot bilen. Aňsatjak hä? Utanaňokmy? Gaýratyň bolsa güýjüňi görkez! Saňa namart diýerler. Şu namartlygyň bilen kimiň gözüne görünseň görün welin, Magtymgulynyň gözüne bir görünme. Bolluň meň başyma halasgär!

– Görsene, muny – diýip, Myrat bada-bat gowşady – Men-ä tutuş bir asyry halas etmegiň gürrüňini edýän. Bu bolsa...

– Asyry halas etjek adam biziň asyrymyz ýaly çakgan bolmaly. Seniň ýaly bir kwartal yzda süýrenip ýörmez. Düşdüňmi?

Myrada ýalym-ýulum etmekden başga çykalga galmady:

– Diýseňem-ä, diýseňem-ä, şu gyzlar bar-a. Şula saçlary uzynam bolsa, akyl-huşlary biziňkiçeräk bar-how, adamlar. Boýun bolaýmaly.

– Entek köp zatlara boýun bolmaly borsuň, Myrat...

Ertirki dury howa kem-kemden goýalýardy. Trotuarlar, bulwarlar, köçeler sansyz reňkler bilen doldy. Gökli, gyzyly, gözüňi gamaşdyryp barýan ýiti reňkler dumly-duşda gaýmalaşdylar. Gülüň atyryň, tüssäniň ysy gatyşyp, asmana göterildi. Köçeleri dolduryp barýan ululy-kiçili maşynlar hereketiniň derýa bolup barýan akymy, çagalar gülküsiniň, uzaklardan eşidilýän garym-gatym notalaryň sesi çalymtyk gidişlige siňip gitdi. Süýde batyrylyp çykarylan ýaly görnüşe giren uzak asmanyň ýüzünde ýukajyk bulutlar peýda boldular-da, göze görünmeýän joşgunyň içinde durnalar sürüsi ýaly hatar gurap geçmäge başladylar...

II

Rayon merkezinden Sazakly obasyna çenli ýüz elli kilometr artykmajy bilen ýol ýöremelidi. Bu ýerde düşmän, otly bilen göni geçibersemem boljakdy welin, gojanyň salgyny beren Anna Kary diýen adamyny ýüzümiň ugruna görüp geçeyin diýdim. Barybir, men ony tapmadym. Höküdikläp, şu bahar oturdylan nahallaryň düybüne suw guýup ýören garryja kempir onuň iki gün mundan öň Farapdaky garyndaşlarynyňka toýa gidendigini aýtdy. «Aňyrsy bir hepdä ýetip-ýetmän geler. Garaşaryn diýseňiz, myhmanymyz bolarsyňyz» diýdi. «Aý, ýok, gaýdysyn geläýmeli bolar-da». Men garry bilen hoşlaşdym-da, myhmanhananyň salgy berlen tarapyna ugradym. «Anna Karyny hökman görjek bolaweri. «Leýli-Mejnun» dessanynyň heniz belli bolmadyk nusgasyny, «Döwletýar» dessanyny, ýene «Dört derwüşe» meňzeş türkmen ertekiler toparyny bilýärmiş diýip eşitdik. Il-gün bir düýpsüz hazynadyr. Biziň heniz görüp-eşitmedik geň-enaýy zatlarymyz çyksa çykar oturyberer» diýip berk tabşyrylansoň, gaýdysynym hökman degip geçmegi ýüregime düwdüm.

Posýologyň ortarasyndan geçýän ullakan ýabyň üstünden bassyrma edilip, çayhana gurlupdyr. Howry gaçyp başlan gün günbatara tarap eňip ugrady. Howa dymykdy. Lummurdap akyp ýatan suwuň ýelginindenmi-nämemi, çetki stollaryň biriniň başynda ýerleşenimden soň, ýüzüme sowujak ýel çalan ýaly boldy. Öňüme çay getirilip goýlansoň welin, men özümiň bıçak ýadandygymy duýup galdym.

Goňşy stoldaky dört sany pyýada öz aralarynda gyzykly bir zadýň gürrüňini edip, alagalmagal bolşup gülüşýärdiler.

– Öňde, bir Öwezgeldi diýlen biri ilin telpegimikä diýip, öz telpegini ogurlap ýören tüýkesme eken.

Oturanlar alayaz bolup gülüşdiler.

– Aý, Öwezgeldi bar bol-a. Ol ýaşuly özbeğni... ady nämedir-ä... hä, Darga babanyň goşgusam barmy? Sen bilýänsiň-le, çypar.

Men saçy sary, umuman, saryýagyz adamlara kän gabat gelýärdim.

Emma dogursyny aýtsam, ömrümde beýle saryny gören dälidirin. Eý-hoý. Biz Gundogary öwreniş bölümündäki Ata Sary daga-da sarymyka diýýärdik. Munuň sarylygynyň ýanynda Ata dagy, eger-eger, jyňkynam çykaryp bilmez. Bu sary dagy dälidi, çypar diýseňem bärinden gaýtjak. Teşen diýjekmi, peşen diýjekmi... garaz, ýüz bolup ýüz dälidi-de, ýumurtgaň sarysy çalnan kardon kagyz ýaly bir zat-da. Ine, onsoň bu çypar kişi öňündäki sowap buza dönen käsesindäki çäýy bir demde boşatdy-da, özbekçeläp goşgy okamaga başlady:

Awazgaldy munda turdy,
Tarpyzlarga çakmak urdy,
Her kaýsyndan dadyp kördi
Ilaha, Awazgaldy kursun.

Awaztaldy çeker horruk.
Eşegine ýüklär porruň,
Daýyma işi ogurlyk
Ilaha, Awazgaldy kursun.

Gök çaydan ýüki ýeten adamlaryň keýpi görterildi. Olar agzybirlik bilen ýerli-ýerden hersi bir zat diýip goşguçynyň «häsinini» ýetirýärdiler. Çyparyň bolsa perwaýyna dälidi. Özüniň mahmal ýaly sesi bilen goşgy okamasyny dowam edýärdi:

Kaşkynbaýdan aldy tuzdy,
Jügersini bermin buzdy
Kaşkynbaý hem katty kyzdy,
Ilaha, Awazgaldy kursun.

– Kaşkynbaý diýýäniň hol gytçylyk ýyllary eşekli aýlanyp duz satýan ýaşuly gazak dälmi?

– Edil özi.

– Beý, halalyň bolsun. Bi Öwezgeldiniň çürkemedigi ýok diýýän-ow.

– Gördüňmi ony jöwen berjek diýip aldap duz aldy diýýär-ä. Yzyny oka, Çypar jan.

Awazgaldy seniň adyň
Öýünde ikki zürýadyň
Amansoltan saňa hatyn
Ilaha, Awazgaldy kursun.

– Görýäňmi, goşguçy aýalynyň adynam getiriberipdir. Diýseňem, zor adam eken-ow.

Beýle sadalyga seredip, meniň agyr ýadawlygym el bilen aýrylan ýaly boldy. Göwnüme bolmasa, sergi şemal ýüzümi sypap, bütin endam-janyma, ýagyrnişligime çenli aralaşan ýaly, bir hili süňňüm ýeňledi ötägitdi Bu goşgyny okalganyň ümsüm zallarynda ýa-da golýazmalar fondunyňmy, arhiwiňmi dymyk otaglarynda okan bolsam, beýle bolmajagyny bilýän-le. Bu adamlary diýse-ne...

Çaýhananyň gelim-gidimi köpelip ugrady. Iş gününüň ahyry bolansoň, ötegçileriň köpüsi öýlerine ýetmäge howlугyp, bu ýere sowulýardylar. Bir çäýnek çay içip, ýüzleriniň ugurlaryna geçip gidýärdiler.

Tizara maňa-da goňşy tapylady. Altmyşyň içindäki çal-gyrçuw, süňklek adam arkaýynlyk bilen garşymdaky oturgyja ýerleşdi-de, gülli çäýnekden çay süzmäge oturdy.

– Bu gün-ä howa gyzybildi. Aý, indi näme gyzmaly wagtam ýetip geldi-dä. Maý ahyrlap barýar.

– Ýaşuly, bu etraplara men köpden bäri gelip göremok. Gijelerine henizem çybyn bolýarmy?

– Näsini aýdýaň. Tokaý ýoluna düşeňsoň-a asyl maşynam ýöretmejek bolýarlar. Birki ýyllykda bir azaljak ýalam etdi welin... Aý, bary-ýogy aşakda altmyş kilometr ýol galdy. Basym gyra çykyljak. Buharadan Daşhowuza çenli şaňlap ýatan asfaldam bar weli, bärde bir böwür bar-da. Raýonyň ulularam göz-baş edäýenoklar. Aý, onsoňam...

– Sazakla gidäýjekdim. Indi ertirki ota garaşaymasam. Ötegçi maşyn gabat gelse, şu gije gidiliberse-de, kem boljak däl.

Ýaşuly çäýnegini sarkyrdy-da, çayynyň soňuny owurtlap, agraslyk bilen yerinden turdy.

– Ana, ho-ol öňi derwezeli jaýy görýäňmi? Poçtadyr. Sazakla gitjek bolsaň, şo taýyk bar-da, garaşyber. Ine menem hä diýmän gelerin. Komsomolda işleýän gyzyň ejesi oduk-buduk iberjek diýdimi-nämemi?

Ýolda onam alyp geçmeli. Asyl şu ýerle oturyberseňem boljak. Özüm signal bererin.

Ýaşuly şeý diýdi-de, yzyna-da seretmän, gelen ugruna baka gitdi.

Diňe şundan soň men çayhanadaky boş orunlaryň azalandygyny bilip galdym. Häлки kellesi päki bilen syrylgy deşlek pyýada bilen çypar entek-entekler turaýynam diýenokdylar. Olar öňki işdäleri bilen piwo içmeselerem, gürrüňe kelleleri mazaly gyzypdy.

– Men özüm olaryň sudunda boldum ahyry – diýdi, deşlek pyýada janygyp gürrüň berýärdi. – Olar iki ekenler. Bir-ä şu ýerli. Öň nireden gelendiklerini bilýän ýok weli, şu «Görelde» oturýardy diýýäler. Beýlekisem başgyrtmy, kürtmi, öz-ä şo tarapdan.

– Haýsy tarapdan?

Deşlek pyýada ýoldaşynyň ýüzüne çinňerilip seretdi:

– Äl, seniň özüň birhili adam ekeniň-aýt. Başgyrt bolanda, nireden bor öýdýäň. Käbeden gelmedig-ä belli şonuň.

– Seniň özüň birhili gürrüň edýäň ahyry, Başgyrt bir tarapdan, kürt beýleki bir tarapdan, onsoň ikisem nähili «şo tarapdan» bolýamyşyn?

– Garly, şu biderek jedeliňi goýsana, yzyny diňläli. Hawa, onsoň?

Gürrüň Buhara – Ural gaz prowodynyň çekilip ýören ýyllary döwründe bolup geçen bir waka hakynda barýardy. Gurluşykçylara aýlyk paýlamaga barýan kassiri talamak üçin iki sanysy gijara onuň yzyna düşýärler. Aýal gaçyp, özüni kebsirilenip gelinýän turbanyň içine atýar. Emma ýüreklerini bete düwen ogrular özleriniň turbanyň agzyndan hiç ýana gitmejekdiklerini, bu uçaştoga bolsa on-on bäs günden bärde hiç kimiň gelmejekdigini aýdyp, aýaly gorkuzýarlar. Aýal kebsirlemek işiniň iki taraplaýyn alnyp barylýandygyny bilýän eken. Şeýdip ol turbanyň içi bilen ol tarapyna ýetýänçä, kyrk-elli kilometr ýol ýöremeli bolupdyr.

– Ýeri, onsoň ol ölmän, zat etmän beýlesine çykaýypmy? – diýip, häлки Garly diýip ady tutulan gyzyklanyp sorady.

– Ýogsa näme, hemmäni özüň ýaly ýel ýürekdir öýdüpmediň?

Görýän weli, bu etraplarda delje gürrüňler gaty köp bolsa gerek. Hawa-da, bulaňky meňki ýaly hemişe birmeňzeş durmuş däl-dä.

Gün mazaly aşak sallanyp, eňegini gözyetimr diräpdi. Adamlar çay içýärdiler, piwo içýärdiler, gülşüp gürrüň edişýärdiler. Maňa bolsa Ogulbäbek ejäniň ertekilerini diňlemäge gitmek üçin howlukmak

gerekdi. Aý, mendirin-dä... haçan görseň howlugaň kişi bolup ýörmeli. Ertir irden işe howlukmaly, işden soň öýe howlukmaly, awtobusa howlukmaly. Şol howlugyp ýörmeli-dä...

III

Sazakly obasyna näçe wagtda baryp bolar diýen soragyma:

– Hiç ýerde eglenmän, derýanyň ýakasyny syryp gitsek, hä diýmän Sazakla ýeteris – diýip, ýaşuly perwaýsyzlyk bilen jogap gaýtardy. Ol «hä diýmäniň» näçe sagada çekjekdigini kim bilsin.

Amyderýanyň ýakasyny syryp, uzak ýöremeli boljakdygyma begendim. Ýöne welin, dogrusy-da.. Şeýle agras goja bilen ýoldaş bolýandygyma gynanman hem durmadym. Ýaş ýelenlerden biri bolaýsa, güümür-ýamyr edişip gitmäge gowy bolardy. Aý, bolýar-da. Bähbit bol-a. Gitmeli. Garaşmaktan peýda ýok. Şeýdip agşamaralar ýola düşdük.

Her gezek şeýle bolýar: Jeýhun kenaryna aýak basan dessime men ýüregimde nähilidir düşnüksiz, emma ýakymly bir ünji syzýaryn. Çagalykdan galan ýatlamalar, alasarmyk tolgunmalar, Amyderýanyň mele tolkunlarynyň arasyndan gelyän ýakymly salkynja şemal, äpet-äpet güjümleriň silkme telpege meñzeş şahalarynyň goýry kölegeleri, başlaryny dik tutup oturan derekleriň çal ýapraklarynyň şypyrldylary... Görsene, munuň nähili hezillikdigini!

Rayon merkezinden saýlanyp, obanyň ortasyny kesip geçýän ýola düşdük. Şortap ýerler. Bu ýerlerde ýagys ýagaýsa, jork batga bolýan bolsa gerek. Ýollar endigan däl. Tigirleriň aşak çümüp giden yzlary bildirip dur. Iki tigriň ýöreyän yeriniň aralygy bolsa çil bolup ýatyr.

– Ýaşuly, hol görüňýän kölmi, näme? – diýip, men sesşetim önümizde ýaldyrap ýatan gök meýdana tarap baş atdym-da, jogaba garaşyp, şofýoryň ýüzüne seretdim.

– Ýollary suw alan bolsa gerek. Öwürlip geçmeli bolar-ow – diýip, goja öz başyna hüňürdedi. Öwürlip geçmeli bolduk. Amyderýa joşupdyr-da, tokaý ýollaryny suw basypdyr. Maşyn ýolsuz ýerden – garaňkylygyň içi bilen sallançak ýaly iki baka çaýkanmaga başlady. Hernä bu ýöriş onçakly uzaga çekmedi, ýogsam iki baka çaýkanmakdan ýaňa halys eýimiz ýetjekdi.

Şondan köp wagt geçmänkä, biziň «Gaz-69»-ymyz tekiz gyryň üsti

bilen wazyrdap barýardy. Çepimizde aňyrsy-bärsine göz ýetmeýän gum depeleri biri-birine sepleşip gidýär. Siňrenli, ýowşanly depeler, dilkaw-dilkaw ýaşyl peslikler deňimizden yza bakan gaýdyrylyp geçýär. Ergin gurşun ýaly akyp ýatan çägeler bilen bulutsyz asmanyň tapysýan ýeri göýä biziň bilen ýaryşýan ýaly, haýallyk bilen öňe süýşýär.

Sagymyzda bolsa belentli-pesli çöketiclikleriň arasy bilen Amyderýa akyp ýatyr. Gadymy Jeýhun kükreýär. Onuň gyrasyny tutup ýatan gök tokaýlygy suw basypdyr. Gözýetime çenli bolan aralyk äpet aýna ýaly ýaldyraýar. Ho-ol uzakda bolsa dumana bürenen agaçlar garalyp görünýär. Batyp barýan günüň gyzgylt şöhlesi tolkunlaryň gerşine düşüp, altyn jam ýaly ýaldyraýar.

Men uzaklara seredip, haýsydyr bir tokaýy suw alanda güýçli akymyň zarbyna cydaman opurlyp akyp gaýdan agaçlaryň, uzak wagtlap suwda bolup çişen gamyş çüýrüntgileriniň turşumtyk ysyny getirýän şemala ýüzümi tutup, dymyp barýaryn.

Tebigatyň bu wagsy gözelligine men belet. Çagalyk ýyllarymyň köpüsini Amyderýa kenarynda geçirdim. Bossan ikimiz her gün okuwdan soň sygyrlarymyzy idip, derýanyň boýundaky ýaşyl meýdana giderdik. Ine saňa guşaklygyna gelip ýatan ot! Sygrymy Bossana tabşyryp, özümiň çeňňek gurmaga gidýän wagtlarym edil dünki ýaly ýadymda dur.

Bossan meniň aýdan zatlaryma göwünjeňlik bilenrazy bolardy. Uzyn günläp sygyr bakardy. Hem sygyr bakardy, hem kömelek ýygardy. Ol kömelek tapmaga biçak ökdedi. Men bolsam uzyn günläp yksamam, eger-eger, ýekejesini-de tapyp bilmezdim. Balyk tutmaga gezek gelende welin, maňa taý barmyka? «Gün batyp barýarka, ak gaýanyň aşagyna çeňňek gursañ, bekre balyk tutarsyň, oglum» diýip, Allaberen darganyň aýdan sözleri henizem ýadymda. Aýdylyşy ýaly, bekre balyklar şol wagtlar ak daşa süýkenmek üçin kenara çykýan ekenler. Çeňňegiň bagyny gazyga daňyp garaşyp oturandyryn. Şol garaşyp oturandyryn. Aýaklarym agyrrar gider, men bolsam şol garaşyp oturandyryn. birdenkä... şapyrt! Ine saňa lakga balyk!

– Lakga balyk, lakga balyk – diýip, Bossan diriň-diriň bökerdi.

Şol günleri – biziň ikimiziň düýş ýaly bolup görünýän çagalyk günlerimizi şol gyz heý bir ýatlaýarmyka? Adamçylykdyr, çagalyk diýýäniň ýatdan çykýarmy näme?

Çagalyk ýatlamalarynyň, töweregi gaplap alan syrly gözelligiň hüwdüleri meniň ýüregimi ummasyz joşgun bilen doldurdy. Meniň häzir ýaşlyk, söýgi hakynda kimdir biri bilen derdinişesim gelip dur.

Emma bu ýerde kim bilen derdinişjek. Ýaşulyň bolsa bu zatlar azaryna-da däl ýaly. Onuň ugralymyz bäri, şol bir bolşy: şol ýüzüni çytyp, dymyp otyr.

Men bir zada haýran galýan: şu zeýilli adamlara, heý, gözellik täsir etmeýärmikä. Olaram ýaşlygy başdan geçirdilermikä, söýüp gördülermikä? Ýa-da... şu duruşlaryna, şu çal saçlary bilen, şu tutuk ýüzleri bilen dünýä inäýdilermikä? Göwnüme ýoldaşym söýginiň, ýaşlygyň gadyryny bilmeýän ýaly, asyl ony äsgermeýän ýaly bolup görünmäge başlady. Kim bilsin, häzirki müçede oňa ýaşlyk, aşyk-magşuklyk gurjak oýny ýaly bir zat bolup görünýän bolmagy-da mümkin.

Maşyn beýik depäniň üstüne çykyp, uludan bir demini alan adam ýaly sägindi-de, aşaklygyna inip gitdi. Tokaý. Ýenede nätekiz darajyk tokaý ýoly başlady.

– Şeýle ýol bilen uzak gitmelimi? – diýip, ahyrda men ýaşula ýüzlendim – Büy-ä halys etjek.

– Aý, şeýle bir uzagam däl-le. Ine, hä diýmän... – Ol birneme säginjek ýaly etdi-de – Uzyn bolanda nädersiň? – diýip ýylgyrdy.

Dogrusy, ýylgyryp ýylgyrmady, dodaklary ýazyldy-da, saryýagyz ýaňaklarynda joýajyklar peýda bolan ýaly duýuldy. Onuň gündizki mawumtyl goýun gözleri welin şol öňkiliginde – aýazly gyş asmany ýaly tutuklygynda galdy.

– Etjek alajym ýok. Ýöne zikge kakýan ýaly yranyşyp oturyşymyza içimiz ala sanjydan dolaýmasa.

Bu gezek ol hezil edinip güldi. Soň bir eli bilen maşynyň ruluny tutup, beýlekisi bilen çilim otlandy-da:

– Sen ony aýdýaň. Birmahallar bu ýerlerden geçämek gaty howatryldy – diýip, çiliminiň tüssesini bir tarapa sowrup goýberdi.

– O näme üçin?!

– Aý, şeýle ýyllardy-da...

Meniň öte gyzyklanýandygymy aňdymy-nätdimi, ýoldaşym özüni birsydyrgyn sesi bilen gürelemäge başlady:

– O mahallar bular ýaly «GAZ-69» nirede. Raýon boýunça ýekeje polutorka bardy. Onam Tarhan aga ikimiz sürerdik. Dogrusy, Tarhan aga sürerdi, men bolsam onuň kömekçisidim. – Ol papirosynyň oduny maşynyň ruluna basyp söndürdi-de, daşary oklap goýberdi.

– Ýir gezek maşyny dolar-dolmaz edip, ýük alyp gelýärdik. Raýondan çykan ýerimizde, tigrimiz ýarylyp, gijä galdyk. Bu ýerlerden bolsa gije geçmeli bolduk. «Inim, şol äpişgäni ýapyp goýbersene, içigar galan, bu çybyn aljak-la». – Hawa, onsoň şeýdip tokaýa girip, bir kilometr çemesi ýörändirisem welin, görsek önümüzde, ýoluň edil ortarasynda bir zat garalyp ýatyr. Ýşygyň ýagtysyna onuň nä jynsdygyny tanar dagy eder ýaly däl. Maşyny bat bilen sürüp, gapdalynda sowup geçenimizde, onuň adam göwresine meňzeýändigini çalaja görüp galdyk. Ölümi, dirimi, oýamy, ukudamy, habarymyz ýok. Ondan ýüz metr geçenimizde soň, Tarhan aga maşyny saklady. Kabinanyň gapysyny açyp, yza seredenimem şoldy welin, görsem, uzyn bir zat ellerini ýokary galdyryp adamyň sesine çalaja meňzeýän jynssyz ses bilen bogazyna sygdygyndan gygyryp, bize tarap ylgap gelýär. Dogrusy, gorkdum. Kabinanyň gapysyny şarkyldadyp ýapagada: «Tarhan aga, sür!» diýenimi bilmän galypdyryn. Gaç-a! Ep-esli ara açanymyzdan soň, yzymyzdan iki gezek tüpeň atyldy. Kowup ýetmejegine gözi yetensoň, tüpeňläp alaryň diýendir. Alarsyň zäheri.

Şofýor hyrçyny dişledi, maşynyň ruluny mäkäm gysdy. Maşyn yzly-yzyna iki gezek silkinip gitdi. Men içimden «Birdenkä muňa näme boluberdi» diýip, ätiýaçlyk bilen ýoldaşyňa seretdim. Iňrigiň alagaraňkysynda adam kölegesine meňzeş gara sudur doňdurylan ýaly bolup otyrdy.

Epesli meýdan näme diýjegimi bilmän sadylla bolup oturdym. Ýaşulynyň birdenkä keýpiniň bozulmagyna nähili düşünjegimi bilmedim. Soňabaka çybyn-çirkeýlerden ýaňa ýoly görmegeň has kynlaşan ýaly boluberdi. Öňki aýnalary ýagyş damjalaryndan arassalaýan taýajyklar ýetişibildiklerinden baryp gelýärdiler.

Uzak dymyşlykdan soň «Indi-hä munuň birneme demi düşüşendir» diýen umyt bile:

– Şeýdip onsoň onuň kimdigini bilmediňizmi? – diýip soradym.

– Wah, bil nirde, zat nirde, inim. O wagtlar basmaçylyk döwri gutaranam bolsa, bir döwüm çörek üçin adam öldürip ýören gaçgaklaryň

bardygy eşidilýärdi ahyryn. Bi garaňky tokaýam dilsiz-agyzsyz bir zat. Seniň ýagşyny-ýamanyňy näbilsin.

– Onuň kimdigi soňam belli bolmadymy? Öz-ä bir ýerden çykandyr.

– Çykajak gümany barmy. Wah, çykdy-la, önde-soňda ejem pakyryň başyna ýetenem şol bolmadymy näme. Birden ýanyňy ýere beräýdi, bende. Ýogsa, entek-enteklerem ýaşasa ýaşar ýörerdi. Anha Galandaryň ejesi dagy ondanam uly. Häzirem görse özi girip-çykyp ýör.

– Hawa, onsoň kim bolup çykdy ol?

– Olmy? Ol... meniň süýtdeş agam bolmaly.

Şundan soň ýaşuly bir agzam geplemedi. Biz tä Aşyr düýäniň suwladynyň bir töwereklerine barýança agzamyza suw alan ýaly dymşyp gitdik.

IV

Oba ýakynlaşdygymyza, ençeme ýyllaryň aňyrsynda gömlen ýaly bolup galan wakalar üzlem-saplam bolup ýadyma düşmäge başlady. – Sazakly obasy meniň dogduk mekanym däl. Urşuň başlanan ýyllary, kakam fronta gidensoň, biz bu oba – garyndaşlarymyzyň arasyna göçüp barypdyk. Men onda gaty kiçijik bora çemelim. Sebäbi diňe käbir zat ýadyma düşýär. Gyzamyk çykarmydy, tötek bişirilýärmidi, garaz, pikir etseň, şol ýyllar agyr bir keselde ýatylan ýaly bolup dur. Bir ýyl geçip-geçmänkä, bizi daýylarym Dörtgüle göçürüp äkidipdirler. Onsoň ýene Sazakly. Onunjy klasam raýon merkezinde gutardym. Ondan bärem näme... garaz meniň bu oba oňly wepa beren wagty ýadyma düşenok. Ýöne näme üçindigini bilemok weli, işdeş ýoldaşlarym «Biziň obamyza...» diýip gürrüňe başlanlarynda, uzaklarda bulutlaryň aňyrsyndaky ýaly bolup, Sazakly meniň ýadyma düşýärdi. Ejem pakyryň mazary şu ýerde ýatyr. Bu ýerde men ilkinji gezek ýazmagy-pozmagy öwrenipdim. Ilkinji söýgi. Şahyrlaryň «ilkinji söýgi» baradaky goşgularyny okap, indi-indi düşünjek bolýan. Biziň ýaşlykla şol Bossan bilen bolup ýörşümizem ilkinji söýgi diýilýän ýaly bir zatdyr-da, elbetde. Öz-ä şoňa meňzeş. Dogrusy, elinden tutdum – diýip, ýalan gepläp biljek däl. Düşüme-de girmeyärdi. Onuňam öz sebäbi bar: göremde-de men düşý diýen zada känbir ynanyş barmaýardym. Huşumda welin! Birje minut görmesemem kararym ýetmesine ýetýärdi, ýöne her göremde göwnüm gül bolup açylýardy! Öýlerimiziň arasy dört ýüz metre ýeter ýetmezdirem welin, günde-günaşa hat alşardyk. Öz «hususy poçtalyonlarymyzam» bolardy. Biziň poçta ýagdaýymyz şeýleräkd: men hat ýazyp, Aşyra bererdim Aşyram Ogulmeňlä (ol ikisiniňem hyşy-wyşysynyň bardygyny Bossan ikimizden başga hiç kim bilmezdi), Ogulmeňlem Bossana ýetirerdi. Aşyram hatyny maňa bererdi. Menem Bossana, Bossanam Ogulmeňlä ýetirerdi. Gyzlaram şeýderdiler. Öz hatymyzy öz elimiz bilen berip bilerden entek-entekler ýaşdyk. Ine şeýdip, biziň söýüşüp ýörenimizi ýada şol

ýyllarda aýdylyşy ýaly «söýşüp duranymyzy» hiç kimem görmeýärdi. Ine, şeýdip «gönüburçly dörthburçlyk» bolup (bu Aşyryň tapan sözüdi) hem oýalygymyzda, hem düýşümizde söýşer ýöredik. Şo-ol zamanlar ýadyma düşýär.

...Endamyna suw ýokmaýan çalymtyk ýaprakly gamyşlar bilen akymyň ugruna baş egşip oturan suwotular säheriň özündenem ir turup, eýýämden haýdaşýardylar. Olar bu asman ýaly mawy säherde hezil edinişip ýuwunýardylar. Ýapjagaz düýbüne çenli dury. Goja tuduň astyna ýazylan köneje keçe öz eýelerine garaşar. Onuň hezzetli myhmanlarynyň biri – ejem çöpleme oduna gaýnadylan çäýdyr gatyja çöregi häzirlmek bilen garabaşyna gaýdy. Meniň kelläm, boýunlarym, döşlerim suw damjalary bilen apbasy dakylana dönýär. Oturan ýerinden ýa eglip durşuna öwfulde, pagşylda, şapyrdat, köpürjiklet... seniň suw bolaşyňy! Seniň howa bolaşyňy! Gursagyň ýarylyp gelýär, çydam eder ýaly dagy däl.

Köneje käse-çäynekleri önümize süşürenmizem şoldy welin, edil ýeňse tarapymyzdan tüpeň atylan ýaly boldy:

– Bi-nä!..

Ejem pakyr tisginip gitdi. Men elimdäki käsämi ýerde goýmaga-da yetişmän, gaňrylyp seretmeli boldum.

– Bi näme? Nädip otyrsyňyz? Men size diýýän, nädip otyrsyňyz!

Egni köne gimnasterkaly, bili gaýyş guşakly murtly pyýada bilen gowurga çemçesi ýaly maýmyn bir kişi biziň üstümize abanyp durdy.

– Eşideňizokmy? Gulagyňyz gapyldymy? Lal açdyňyzmy? Häziriň özünde otaga...

– Nazar jan, oğlan öten agşam giçden soň uzak ýoldan ýadap geldi. Häzir çay-çöregini iýip, derrew barar.

– Çäýňam, çöregiňem alda, häziriň özünde ogluň bilen atyza ugraň! Gowaçalary ot basyp ýatyr, bulara bolsa çay gaýgy. Basymrak boluň!

Meniň ganym depäme urdy:

– Aý, Nazar aga, ertir bilen senem-ä gapyşdyrdyň-ow. Bir owurt çay içmäge bir goý ahyry!

Öň bu etraplarda ol beýle jogaby eşidip görmedik bolara çemeli. Gany ýüzüne çykdy-da, demi tutuldy. Onýança-da onuň ýoldaşy ara düşdi:

– Sen, han ogul, hetdiňden aşma. Heý, başlyk bilenem şeýle gepleşerlermi? Ahmal bolmagyn!

– Ýok, munuň päli azyppdyr! Sen onunjyny gutardym diýip, kän ötüşdirme! Men seniň gözüňe görkezerin!

Gaýypdan peýda bolan çagyrylmadyk myhmanlar dazyrdaşyp, ýapjagazyň ugry bilen ilerligine baka gitdiler.

Agyr duman sowlan ýaly boldy. Ýöne onuň küljümek reňkli tot-tozgasy ter güllerini, näzik maýsalaryň üstüne çöküp, olaryň açyk reňklerini bulaşdyrdy. Asyl bütün säheri bulaşdyrdy. Käselerdäki çaya dogralan çörek bölejikleri bireýýäm eräp gidipdi.

– Ýaşuly adamdyr, oglum. Sen onuň bilen deň boljak bolup oturma. Güýjümiňiň ýetdiginden hysyrdanybereris. Tüweleme, güýç kuwwatyň bar. Ine, menem kömek bererin.

– Men işden çekinip duramok ahyry. Adam şekilli edip gepleşip bolmaýamyşmy. Hamana diýersiň, ker bilen gepleşýän ýaly. Ýanyndaky näme diýsene.

– Deň bolma, guzym.

– Aý, ne azarym, eje, onuň bilen deň boljak bolup. Gün batyp, garaňky gatlysyberende, ejem ikimiz tirkeşip, öýe geldik. Ejemiň dodaklary ýarylyp, öňki süňni lagşapdyr. «Hyk-çok» etse-de, derdini aýtmajak bolýar.

– Oglum, içki jaýdan çyrany alyp çyk. Ýagy gutarmadyk bolsa, agşam çöregini edineli.

Säher ýakan odumyzyň külüni dörjeleý-dörjeleý, ejem bir ýerden tutuşlygyna gyzyla dönen düýe gumalaklarynyň birini tapyp, ot ýakdy. Ýöne bu gezegem gatyja çörek bilen gök çayyň hözirini mazaly görüp bilmedik. Taňryberdi aganyň gara kölegesi üstümize abandy.

Taňryberdi aga... Men bu adama gowuja belet bolarça bolupdym. Ol aslynda biziň daşgynrak garyndaşymyz bolmaly. Edil demirden ýasalan ýalydyr. Onuň toýda gülüp, ýasda şumjaraň gezegini gören adam ýok. Şol bir bolşy. Ýöne yüz ýyldan soň görseňem, şu durkuna durarmyka diýýärsiň. Mundan baş-alty ýyl öň poçtalýon bolup, gapy-gapy aýlanýarka: «Siziň kakaňyz... gahrymanlarça...» diýen hatjagazy elimize tutduranda-da, edil çaňa bulaşyp ýören oglanjyga kemptut kagyzyňy berýän ýaly perwaýsyzlyk bilen deňimizden geçip gidipdi Elbetde, onuň barmaly gapylary kändir-dä. Meniň gaty oňat aklým çatýar. Şu günki

ýaly ýadymda. Kakam pakyr her gezek işden gelende, doganlarym Käkilige, Ybraýyma, maňa birküç kemptut bererdi. Şuny ýadyndan çykaran gezegini gören dälidirin. Indi bolsa Käkiligem, Ybraýymam, kakamam, şol daşy şykyrdawuk kagyzyly kemptutlaram ýok. Diňe ejem, agam, men hemem, şol kemptut kagyzylyna meňzeş «Siziň kakaňyz gahrymanlarça...» diýip ýazylan kagyzyly dagymyz galypdyrys. Ejemi gepletsen bolsa, ««Hernä muňa-da şükür» diýip oňatýar. Başga hiç zadam diýenok.

Ejemem çayly käsesini ýerde goýmaga mähetdel, birden gyssaga düşen ýaly:

– Ýeri, Taňryberdi, eýgilikmidir? – diýip, sazanaklamaga başlady.
– Eýgilikmidir?

Ullakan göwre aşak çökdi:

– Hany, maňa-da bir käse çay beriň. Bokurdagym gurap gidipdir. Ýadalýarmy, nädýärmi?

Uzyn gara barmaklaryň içinde ýumurtga ýaly bolup görünýän çayly käse dem salymda boşady.

– Eýgilik bolup-bolmaz ýaly, häzir uruş barmy näme? Sende-de ýürek galmandyr öýdýän.

– Ýürek galar ýaly boldumy, Taňryberdi.

– Aý, goýsana, Gurbanjemal – Ol ellerini dyzlyryna diräp, kynçylyk bilen ýerinden turup, maňa ýüzlenip:

– Gandym, inim, seni başlyk çagyryň – diýdi-de gelşi ýaly ýene-de garaňkylyga siňip gitdi.

Bu gezek başlygyň buýrugy çürt kesik boldy:

– Ertiriň özünde ejeň ikiňiz pastiliňizi arkalap, kolhozyň territoriýasyny boşadyň! Seniň ýaly kolhoza garşy oglanlaryň biziň obamyza geregi ýok. Ol keselbent ejeňdenem kolhoza haýyr bolup duranok. Bar bilenizi, biteniňiz gep siziň.

Men bu söze ör-gökden gelip:

– Gep? O nähili gepmişin? Biz näme gep edipdiris. Anyrak düşündirsene muny – diýip, çalt-çalt geplemäge başladym.

– Saňa mundan beter nähili düşündirmeli, han ogul. Saňa türkmen dilinde aýdylýar ahry – diýip, ýene-de hälki aksowult kişi ýuwulmadyk çemçe ýaly bolup ara sokuldy – Çyk diýilse, goşuňy göteriber-dä!

Men durkum bilen silterlenen ýaly bolup gitdim-de:

– Aý, seňki näm-aýt. Obanyň ygtyýary, gel-gel, indi saňa galdymy? Özüň nireden geldiň? – diýdim-de, başga-da bir aýdara zat tapman, atylan ýaly bolup daş çykdy. Yzymdan: «Ertiriň özünde territoriýany boşatmasaň, tünegiňizi traktor bilen ýykdyrarn» diýen sözleri eşitdim.

Daş çykdy. Agşamyň çygly howasy bilen kükregim doldy. Men şonda adamyň dem alyp bilýändigini, bu tämiz howanyň bardygyna diýseň begendim. Özümiň, ejemiň, agamyň. Ogulbäbek ejäniň, Aşyryň... ýene şular ýaly biçak köp adamlaryň bardygyna begendim.

Başlyk bilen bolup geçen gürrüni ejeme aýtmazlygy ýüregime düwdüm. Onsuzam, onuň ýagdaýy gowy däl. Gyzdyryp, üsgürüp ýatyrdy. Öz maýdalyna ýatyp, turup gymyldap ýörensoň, bu gün uzyn günläp otag otag, halys ýadapdy. Ýöne-de onuň özi gaýta-gaýta sorap ýatansoň, aýtmasam ynjalmajagyny bilip, hemmesini bolşy ýaly gürrüň berdim. Bu waka oňa agyr deger öýdüp çekindim. Emma ejem meniň gürrüňime üsgüre-üsgüre hezil edip gülýärdi. «Wah, petigara, şol şarpyklary henizem ýadyndan çykarmandyr-ow». «Eje, sen nämäniň gürrüňini edýärsiň?» «Otüki, şu günki başlygyň ýanyndaky... Şol önki Welje-de. Eger-eger üýtgän ýeri ýok».

Soň ejem özüni rastlap, tirsebine galdy, mahal-mahal üsgülewük bilen arasyny kesip, baryp-ha baýlar döwruniň gürrüňini bermäge başlady. Başlyk bilen gelen Welje diýilýän adamyň asly şu obadan bolup, birmahallar şu etraplarda ady belli Bazar baýyň goýunlaryny bakar eken. Şol wagtlar ilin önüne düşüp ýören kakam. «Gel, şu-da bir ýetim oğlan, onda-munda ygyp ýörmesin» diýip, goýundan çagyraga-da, ýer-suwdan paý berjek bolupdyr. Welje bolsa: «Ýok, Kiri kaka, meni goýundan aýyрмаň. Maňa ýerem gerek däl, suwam. Men Bazar baýyň duzuny iýip, duz iýen ýerime kast edip bilmen» diýip, ýer delip otursa nätjek? Kakamam: «Ahaw, inim, sen bir düşün ahyry, töweregiňe seret. Özüň ýaly ýeňi ýoluklara seret» diýip, şu-bela düşündirjek bolsa-da, eger-eger, şol bir sözüni gaýtalap oturanmyş. Ahyr iş gyzyşyp, merre-merre gezek gelipdir. «Almazmyň?» «Kiri kaka, azar bermesene». «Almazmyň diýilýär saňa?» «Aý, ýokla.» «Almazmyň?» «Alman» «Ine almasaň». «Şarp!..» Bereketli şapbatdan birküç gezek dadansoň, Welje ýerli-suwly bolmaga razy bolup oturyberipdir.

– Ine, şol şarpyklar ýadyna düşendir onuň – diýip, ejem ýene-de güldi. – Ýöne oglum, sen Nazardan gaty görme. Onuň soňy bolmaz.

Nädende gowy bolarka diýýär. Nädende gowy boljakdygynam bilmeýär. Şu gün gördüg-ä. Kartalary ot basyp ýatyr. Sen onuň bady-howasyna seretme. Maýypdyr. Meniňem öňki güýjüm galmandyr. Bolmasa, menmi işden gaýtjak adam. Bu hazan uruş erkege, aýala seretdimi näme...

Ertesi ejemiň ýagdaýy hasam ýaramazlaşdy. Näçe ýalbarsamam keselhana gitmägerazylyk bermänsoň, men hernä bir zat bolaýsa maňlaýmy direýän ýerim – Ogulbäbek ejäniň ýanyna gitdim. Ertirki öýden çykyşym, gün guşluk boluberende, ony otagçylaryň arasyndan tapdym. Ogulbäbek ejäniň ýüzi-gözi güne garalyp, saçlary daň howasy ýaly çalarsa-da, seredeňde gözleriňi dolduryp duran şol öňki berdaşlygydy. Men onuň ýanyna bardym-da, birdenkä kürdürenimi duýman galdym. Edil ogurlykda tutulan bezzat çagajyga döndüm oturyberdim. Munuňam özüne ýetesi sebäbi bardy. Men ömrümde bir gezek ogurlyk edipdim. Onda-da şu Ogulbäbek ejäniň ogly Aşyr ikimiz Pitnek bazarynyň ilde belli satygçysy Mämi gögüň gawunyndan ogurlapdyk. Beý, şonda Ogulbäbek eje Aşyr ikimiziň «suwumyza degendir-ä». Tasdanam onuň gyş gijeleri biziň üçin uly tomaşa bolýan ertekilerini diňlemekden kesilipdik. Ogulbäbek eje soň-soňlaram: «Mämi gökden ogurlamagyňyz dogry, ýöne ogurlygyň özi bir öwrener ýaly zat däl» diýip güler ýözerdi.

Ogulbäbek eje häzir gaty gaharly görünýärdi. Ol garşysynda müzzerilip duran hoşroýja, ýaşajyk gelne ýetişibildiginden käýinýärdi.

– «Söz aýdyjy gelenlerinde, Sapararazy bolaýsam boljak ekeni. Äri ysklatda işläňsoň, onuň aýaly işe-de gitmän, gurjak ýaly bezenip ýör»... Şundanam bir gürrüň bolarmy! Heý mysalaň gursun diýsäni! Utanmadyňmy? Seniň-ä ýanyňda ner ýaly äriň bar. Baş-alty ýyl mundan öň gelin bolan bolsaň näderdiň! Gurbanjemal dagy erkegiň işini bitirdiler. Bar işiňe. Agşamlyk otan ýerleriňi ýeke-ýekeden gözden geçirerin! – Ogulbäbek ejäniň maňa gözi düşende, garagört bolan ýüzüne şöhle saçylan ýaly ak dişleri ýalдыrap gitdi:

– Waleýkim, Gandym jan. Sag-aman geldiňmi? Tüweleme, tüweleme.

Men oňa ejemiň ýagdaýyny gürrüň berdim.

– Onuňam bir gitmezi bormy? Gündogar kartada Aşyr azot daşap ýörendir. Şonuň arabasy bilen bileje baryberiň. Menem şu ýerden

gönülöp çykaryn. Pitnegiň keselhanasyna göni Seregül doktoryň adyny sorap baraýyň. Sere erkek diýseňiz tanarlar. Erkek diýseň erkekdir.

Öz raýonymyzyň keselhanasyna äkitmek üçin iki ýüz kilometre golaý ýol geçmeli bolansoň, obamyzyň adamlary öz näsaglaryny Özbegistanyň bize ýakyn goňşy Pitnek raýon keselhanasyna äkidirdiler. Oňat wraçlary bar diýip eşiderdik. «Sere erkek» ady bilen belli bolan Seregül doktor Sazakly obasyna, asyl Sediwer etraplaryna bellidi.

...Şol Seregül doktor – meniň ejemi gadymdan gelýän baryş-gelişli garyndaş ýaly, mähirli kabul eden görmegeý özbek zenany hälihäzirlerem sagaman işläp ýörmükä? Ondan bäre Amyderýa, gör, näçe gezek eräp, näçe gezek doňdy?..

Men çagalyk ýatlamalaryna ulaşyp, gijäniň bir çaka ýetenini-de duýman galypdyryn, Ýaşuludan ses çykanokdy, Tokaý ýoly gutaryp, maşynyň asfalta çykanyny hem duýmandyryn. Çybyn-çirkeýler sowlupdyr, suwuň hem öl daragtlaryň üstünden gelýän sergin şemal golaýa uky getirer ýaly däl. Bu etraplar üýtgäp gidipdir. Ogulbäbek eje-de, Sere doktoram üýtgändirler. Uniwersitet diýdim, aspirantura diýdim, gör, näçe ýyllary şol kagyzlaryň arasynda geçirdim. Gyralaryny birmahallar syçan iýip giden köne kagyzlaryň içinde oturyp, tas özümem syçana öwrülip giden ekenim...

Ýene-de alaça köýnekli Ogulbäbek eje göz önüme gelmäge başlady. Göwnüme bolmasa, onuň şu säher howasy ýaly durudan gelen ýakymly sesi hem eşidilýän ýalydy: «...Derýa ýakynlaşyberenimizde, obanyň çetindäki ýylgynlyga sowuldyk... – (bu gezek ol bize gyrgynçylyk ýyllarynyň gürrüňini berýärdi. Gyrgynçylyk ýyllary Jüneýit hanyň Dörtgüle çozan ýyllarydy) – Hawa, näme sebäpdendigini bilemok welin, oňa adam jaýlanmasa-da öwlüýä diýerdiler. «Ýylgynly baba» diýerdiler.

– Kaka, biz bu gije guma çykyp bilmeris. Adamlaryň köpüsi gidendir. Ertir irden bu ýere-de gelerler – diýip, agam kakama maslahat saldy.

Biz Ýylgynly babada galdyk. Kakamyň ýylyjak içmegine çolanyp ýatyşyma, ukynyň arasynda ejem pakyryň: «Ýa, Ýylgynly baba, bizi öz penaňda saklaweri» diýen sözlerini zordan eşidýärdim.

Ertesi irden oýanamda, gelnejemiň bagryny ýere berip ýatandygyny gördüm. Kakam pyçagy bilen çukur gazýardy. Nämäh-nämedigine dessine düşünp bilmedim. Gözlerimi owkalaşdyryp töweregime seredemde, hemmesi aýan boldy: ortarada jigimiň gök daş bolan jansyz göwresi ýorgana çolangy ýatyrdy.

Hawa, Ýylgynly öwlüýä hiç mahal adam jaýlanmandyr. Bu kiçijik tümmejik bolsa, bu ýere jaýlanan ilkinji mazardy. Ýaňy dünýä inen, emma ýaşamaga ýetişmedik bigünä neressäniň mazarydy. «Sen ýagty jahanda nämeler gördüň» diýip sorasalar, ol näme jogap bererkä? Näme jogap bersin. Onuň bir gören zady: tarkylady, aýaz, onsoňam... Ýylgynly baba. Indi ony ejem pahyryň aýdyşy ýaly, «Ýylgynly baba öz penasynda mydamalyk aman saklar. Sebäbi, öwlüýäler ölüleri hemişe-de öz penasynda saklap gelipdirler. Dirileri welin olar saklap bilmediler. Biz muňa şol gün göz ýetirdik. At aýagynyň sesinden, tüpeňleriň gümpüldilerinden, ahy-naladan gulagymyz gapylara gelipdi. Ýylgynlaryň arasyndan garşymyzdaky jaýlaryň gana ýuwan diwarlary gyzaryp görünýärdi. Garrylar, ýaşlar, çagalar, aýallar, göwreli aýallar,

günäkärler, bigünäler... – çem gelen adam öldürilýärdi. Öldürilýänleriň hemmesiniň adamdygyny men bilýärdim. Emma öldürýänleriň kimdigine men şol wagtlar düşünmeýärdim. Öldürýänleriňem adamdygyny ýa-da adamyňka meňzeş elli, aýakly, gözli, gulakly bir jynsdygyny seljerip bilmeýärdim...

Şondan iki gün geçensoň, biz gum depeleriniň arasynda ot ýakyşyp otyrdyk. Indi ýeke däldik. Bu ýere diri galanlaryň hemmesi «göçüp» gelipdi. Gündizine derde ýarar erkekleriň barysy nirädir bir ýere gidýärdiler. Oduň başynda garrylar, aýallar, çagalar galýardy.

Jöwen hamyryndan bişirilen zagaryň owuntyklaryny çöpläp oturyşyňa, birden aýal, oğlan-uşaklaryň agy seslerine tisginip gitdim. Görsem, depäniň üstünde iki sany atly dur. Gorkujyňa möňňürüp, ejemiň gujagyna özümi oklapdyryn.

Atlylaryň biri depäniň üstünde duran ýerinden aňyrsyna garap «Geliberiň» diýip, gamçysyny bulaýlaýardy. Beýlekisi göni bize garşy gaýtdy. Ol gele-gelmäne, adamlaryň içine kürsäp urdy-da, bar-ýok goşlary eýläk-beýläk zyňşydyrmaga başlady. Geregini edindi. Kakamyň içmegini-de atyna ýükledi. Ýöne hiç kimi öldürmedi. Belki, okuny gysganandyr. Soň görüp otursak, olar bizi aldan ekenler. Aňyrda hiç kimem ýok eken.

Bu ýerde mundan artyk eglenmek boljak däldi. Tüpeň sesleri ýakynlaşýardy, azyk gutaryp barýardy, Ýylgynly babada galan jigimjanyň mazaryna meňzeş tümmejikleriň sany barha köpeliýärdi. Şorahany terk edip, Derýadan ilerik geçmelidi.

Gije golaýdan tüpeň sesleri eşidilip başlady. Adamlar bosdular. Her kim aýak aldygyna derýa tarap ylgady. Gara gijäni örtünip ýatan galyň buz aýaklaryň aşagynda sytyrdaýardy. Derýanyň ortasyna ýetiberenimizde, hemişe öňden ýöreyän agam birdenkä doňup galdy. Eglipl seretdi. Şonda biz derýanyň ortasyndaky at gaýtarym meýdanda bölek-bölek buzlaryň ýuwaşlyk bilen süýşýändigini görüp galdyk.

– Ýyluw! Doňmandyr! – diýip, agam uly ili bilen haýkyrdy. Däli Jeýhun öz oýnuny görkezýärdi. Hiç zatdan bihabar gaçyp gelýän bosgunlar bat bilen özlerini suwa urýardylar. Çagalarynyň ellerinden berk tutan eneler olary özleri bilen galyň buz gatlaklarynyň aşagyna äkidýärdiler. Pagşyldy, hyrkyldy, gykylyk, zenzele... aýdyp diýer ýaly däldi.

Hawa, oglum, şol ýyl adamlaryň başyna bela bolup inen ýyl boldy. Oňa ýöne ýerden «gyrgynçylyk ýyly» diýenoklar.

Şol ýyl hemme zat adam tohumynyň kastyna çykan ýalydy. Göwnüňe bolmasa, gije-de adama duşmandy, derýa-da adama duşmandy, adamam adama duşmandy. Köp adama gara ýeriň bir gysym topragy-da nesip etmedi.

Biziň bilimize ýüp daňyp, derýadan çekip aldylar. Egnimdäki köýnegim doňup dim-dik boldy. Ýok, indi maňa sowuk kär edenokdy. Meniň diňe bir arzuwym bardy: ol hem bolsa ýekeje minut gara ýeri ýassanyp süýnmekdi. Köp däl, ýekeje minut, birje minut!

– Adamlar, siz nirä barýarsyňyz. Dursaňyzlaň, ýekeje minut dync alalyň-da. Dursaňyzlaň...

Birdenkä adamlaryň kelleleri möjek kellesine öwrüldi. Adam sypatly möjekler emedekleşip, meniň üstüme topuldylar. Olaryň guýruk ýerinde ala-beder ýylanlar garynlaryny akjardyşyp towlanýardylar. Sakgal ýerinde bolsa gara möýler ak omurtgalarynyň daşyna kerep saraýardylar. Men yza çekilip barşyma, guýa ýykylanymy bilmän galdym. Guýynyň ýokarsyndan hälki möjekler dişlerini çarhlaýardylar, gözlerini ýaldyradýardylar. Birdenkä olaryň hemmesi zym-zyýat boldular. Indi olaryň deregine bili hatarly bir adam ýylgyryp dur. Ol meniň elimden çekdi-de, guýudan çykardy.

– Gorkduňmy, üşediňmi? Ine men häzir bu möjekleriň hemmesini gyraryn – diýdi-de, ol hälki möjek kelleli ýylanlary ýeke-ýeke atyp çykdy. Soň ol adam meniň elime baş burçly gyzyly bir zat berdi.

– Ine saňa ýyldyz. Döşüňe dak. Hiç haçan üşemersiň. Hiç haçan gorkmarsyň, hiç haçan ýadamarsyň...

Şol wagt guýynyň içinden biriniň meniň adymy tutup gygyrýan sesine tisginip oýandym. Bu meniň agamyň sesidi. Meniň sesim çyksa-da gozganmaga miltem edip bilmedim. Uzak çapyşykdan gelen at ýaly ak dere batan agam ýanyma geldi. Onuň murtlary doňup agzyndan ýöne tüsse çykyp duran ýalydy.

Ýekejykyr diýen ýerde uludan ot ýakyp, meniň doňumy çözdüler. Ejem ýarym-ýaş bolup, meniň üstüme köne-sana atyşdyrýardy, kakam dagy gülşüp maňa degýärdiler:

– Ogullajyk bizden öýkeläp galyberipdir. Gyzym, seni kim öýkeletdi. Haý, bezzatlar diýsäninim, heý Ogullajygyňam bir göwnüne

degerlermi!

Uly agam köne bassyrmanyň gamyşlaryny döwüşdirip oturyşyna:

– Ýogsa biz oňa öýkeleme diýip aýtdygam-la. Ýöne onuň özüniň ukusy geläýipdir-dä – diýip gülýärdi.

Ýalnyň howruna öl-myžžyk bolan dolagyny guradyp oturan keçe telpek ýaşuly agamyň sözlerine özüçe «düzediş» berdi:

– Ýok, Ogullanyň ukusy gelmändir. Ýöne ukynyň Ogullany göresi gelipdir.

Men özümi dürsemäge mazaly ýetişipdim. Şonuň üçin hemişe meniň çetime degesi gelip ýören bu garryja ýaşula jogap beresim geldi:

– Özüň näme... Ýol ýörände-de elniň taýakly mydama guş tutjak ýaly büküdikläp ýöreyärsiň?

– Wiý, gyzym, şonam bileňokmy? Men-ä gizlenpeçek oýnaýan.

– Gizlenpeçek? He... he... he...

Ýaşuly çynlakaý sypata girdi:

– Hawa, gyzym gizlenpeçek... Döşümi gaýşardyp kän gezdim. Indi bolsa gizlenpeçek bolýan.

– Nämeden gizlenjek bolýaň?

– Nämeden? – Ýaşuly gataňsy hor elleri bilen saçymy sypady. – Ony ynha segsen ýaşıňa ýeteňde, senem bilersiň, gyzym...

Kakam öz pikirini daşyna çykaryp:

– Oglanlar nätdikä. Ýoldaşlaryny tapan bolsalar ýagşy-da. Hanyň atlylarynyň gözüne ilmedik bolsalar ýagşy – diýip, elindäki kesindisini oda oklap goýberdi.

Ortaradaky uly ot şatyrdaý ýanýardy. Gamyş tabyklary, agaç gyýkyndylary ot bolup dumly-duşa sýcrasa-da, yza tesýän ýokdy. Her kim ýer tapdygyndan öňe süýşjek bolýardy. Töwerek aýazyň hem ýagynyň ysy bilen dolan ýalydy. Adamlar agyzlaryndan bug sowrup, ýöne çilim çekişýän ýaly bolup otyrdylar...

Ogulbäbek eje uludan bir demini aldy-da:

– Şu zatlar ýadyňa düşende, käbir ýaşlaryň bolşuna gaharyň geliberýär – diýdi.

Men onuň näme diýmekçi bolýanlygyna derrew düşündim. Gürriň «Sözaýdyjy gelenlerinde, Sapara razy bolaýsam boljak ekeni» diýip gürrüň eden şu günki ýaş gelin barada gidýärdi.

– Hiç zady görmedik diýseň-ä bir däl. Uruş ýyllarynda aýal biçäreleriň är ýerinde durup işländiklerine şol wagt ýaşam bolsa, akly ýetmeli ahyry onuň.

– Kim-aýt, eje? – Aşyr bir meniň, bir ejesiniň ýüzüne seredip, kirpiklerini gyrpyldatdy.

– Adyn-a bilemok. O tüki Bäşimlere gelin bolup gelen.

– Hä, Narjan diýsene. – Aşyr ejesine duýdurman, maňa seredip köp manyly ýylgyrdy:

– Sen, eje, öz brigadaňdakylaryňam atlaryny bileňokmy?

– Aý, näbileýin, Aşyr, kolhozlar birikdirilip başlany bäri, gelýän-gidýän kän.

Aşyr ýene şol bir mahalky mekirligi bilen alaja gözlerini oýnaklatdy-da maňa, göz gypdy: – Hany, bi Geldi daýy «başınji brigäde şondan köp işleýän ýok» diýip gürrüň edýämişin-ä.

– Ah-heý! Kimiň nähili işleýändigini çot urup oturan ýerinde Geldi nireden bilýämişin.

Aşyr ýan bermedi:

– Pä-heý, ejemiň diýýän zadyna serediňle. Kimiň näçeräk gazanýandygyny çot urýan adam biler-dä. Ýnha görersiň, hasyl baýramy geler welin, Narjan ýüň ýaglyk sylagam alar.

Eýle-beýle jedellerde Aşyry ýeňip bolmajagyny bilensoň, Ogulbäbek eje turmak bilen boluberdi:

– Size oýun gerek. Ondan-a ýatyp dynjyňyzy alyň. Häli ertir turuzjak bolamda, galasyň gelenok – diýdi-de, öz aladalary bilen gümra bolup, kolhozyň arasyna tarap gitdi.

Şondan baş-alty gün geçenden soň, raýispolkomyň başlygy Nury Pälwan gelip, kolhozda uly ýygnaç etdi. Bolsa-da, adamlar içlerini hümledişip, dişlerini gyjap ýören ekenler. Raýispolkomyň başlygy Nazar agany kolhozçylar bilen yzgytsyz gepleşýänligi üçin wezipesinden aýyrmalydygyny aýdanda, adamlar onuň üstüne sil kimin döküldiler. Ylaýta-da, kolhozyň «Tutluk» ady bilen belli bolan gündogar uçastkasynda gawun ekip garawulçylyk edýän Nazar kepje atdaşynyň mazaly eýini ýetirdi. Ol hemişeki endigi boýunça gysyn-ýazyn gün sydyrman geýýän gara telpegini eline alyp silkişdirdi-de, arkaýynlyk bilen gürrüňe başlady:

– Şu Nury diýýän-ä, özüň geleniň gowy bolaýdy. – Ol klubuň içinde başga adam bardyram öýtmän, raýispolkomyň başlygy bilen ikiçäk gürleşýän ýaly äheňde gürrüňini dowam etdi – Ýogsa-how, şü birnäçesi susagyň sapy elime ýetdi diýip, ilatyň başyna Esen-Söýüniň gününü getirmekden gaýtjak däl. Nämemişin, uruşda bolanmysyn. Şol ýadyna düşüp, gany gyzyberýärmişin. Seniň ýaly birküç gün däriň ysyny alyp gelen ýokmy diýsene.

– Nazar aga, bu zatlar nämä gerek, sen gysgarajyk aýdybersene – diýip, oturan ýaş ýigit ýuwaşlyk bilen onuň synyndan çekdi. Emma Nazar kepjäniň gaharynyň geleni çynydy. Ol:

– Aý, inim, gysgarajyk gürrüň gerek bolsa, ynha özüň çyk-da, aýt-da diňläber. Seniň azaryň ýetmesin – diýip, gürrüňini dowam etdi:

– Bir günem daň bilen üstüme gelipdir-de: «Häziriň özünde eşegini mün-de, pagta bejergisine git» diýip, «bolýar-a, beýlekä» seretmän, gykylyklap dur. Menem «A-how, atdaş, ertir bilen bi gykylygyň näme. Entek gulagy gapylan adam ýok» diýdim. «Onsoňam adam adamdyr, ekin ekindir. Daň bilen bir käse çay içmän, işe ýarap bolmaz. Herkizadyň bir ýeri bardyr». Şundan munuň jyzzygyna basylan ýaly boldy. Şol alagalmagalyň içinde «Ağşamýň özünde edara barmaly» diýenine zordan düşünip galdym.

– Meni edara eltip nätjek?

– Sana aýdym aýtdyrjak – diýýär.

Menem näme, başlyg-ow diýip gepimi alyp galmajagym belli-dä:

– Maňa aýdym aýtdyrar ýaly toýuňy sowubilmän otyrmyň? Ejeňem-ä sünnet ýaşyndan geçipdir – diýdim.

Nazar keljäni elindäki gara silkmäniň tüýleri titräp, gözleri giňden açyldy-da, ýaldyrap gitdi. Biziň hemişe saçymyzy syryp berýän bu gürrüňçi ýaşulyňyň şeýle gaharlanyp biljekdigini men hiç haçan göz öňüne getirip bilmezdim.

Şondan göni on gün geçenden soň, «gündogar kartada» suw tutup ýörkäm, Nazar aganyň ýerine başlyk bolan öňki baş buhgalter Geldi aga ağsamaralar meniň ýanyma geldi.

– Aýakdaky boş ýatan şorluga ep-esli suw gidipdir – diýip, ol gele-gelmäne dördünji brigadanyň suwçularyndan zeýrenmäge başlady.

– Häl-le, elinizden gelmese, gijesine suw tutjak diýip ýörmek nämäňize gerek diýsene. Bir gije meýdanda bolaýsalar, heleýlerini biri

alyp gaçaýjak ýaly. Diýmäýin diýseňem...

Geldi Baýmyrat diýilýän bu hasapça «salam-heligi», saglyk-amanlyk soraşmak diýen ýaly zatlary känbir pitiwa edip ýören adamlardan däl di. Salam dagy beräýseňem, eşidibem durandyr welin, ýa ýüzüne seredip sesini çykarman durar ýa-da, kimdigine seretmän, aňyrdan kellesinde aýlap gelýän pikirlerini orta döker. Bu meselede ýaşululardan käýinç eşitse-de, ýüzünede, alman, ýalym-ýulum edip süzüberer. Ýöne diliniň süýjüligine söz ýokdur. «Ýaňky», «hāl-le», «ýeme» ýaly sözleri bulaşdyryp, şeýle bir geplär welin, bir sagat gürründeş bolar, eger-eger, zat alyp galjak gümanyň ýokdur. Ýöne aýalynyň, çagalarynyň munuň diline düşüşlerine geň galyp oturmalydyr. Aňyrdan atyny säpjedip gelerde, oturan ýerinden gygyrar:

«E-heý, ýaňkyň üstünde ýeme bardyr, basymrak getir!» Aýaly içi kagyздan doly meşik ýaly ýylçyr sumkany çykaryp berer. «Bir ýeme-de beriň!» Ýüzi köpürjikleýän duran bir okara çal çykaryp bererler. Ýöne hasap-hesibe gezek gelende, çaksyz. Sen gulagyna gygyryp aýdym aýtda duraý, azaryna-da däl di. Arkaýyn çotuny şarkyldadar oturar. Özi welin, Galandar jalaýyň aýdyşy ýaly, ýigit dagy däl di...

VI

Gijäniň bu dury howasynda üzlem-saplam göz öňüne gelýän, emma hakydamda berk galan ýaşlyk hekaýatlarym edil şu mahalky Jeýhun ýollary ýaly бүдүр-сүдүр bolup külterlenip ýatyrdy. Göwnüme bolmasa, olar gys ertekileri ýaly uzyn, çagalygyň özi ýaly sadady. Ýok, olar sada ýaly bolup görünýärdi, ýogsa çakyňdan çylşyrymlydy hem gazaplydy. Men Geldi aga başlyk bolan döwürlerinde, kolhozyň edarasynda buhgalteriýada kömekçi bolup işläpdim. Şonda bu zatlaryň nähili kyndygyny heniz doly bekemedik kelläm bilen azda-kände düşüňärdim. Adamlar uruş diýen zady gözleri bilen görensoňlar, has gazaplanypdylar hem dogumlanypdylar. Emma güzeran ýer, suw, mal – agyr hassadan ýaňy aýak üstüne galan adama meňzeşdi. Dogry, aýallar ony çyrçyky çaga saklan ýaly, enelik, uýalyk mähirleri bilen gazaply synagdan mertlik bilen alyp çykypdylar. Emma olaryň ýeke özlerine kyn düşýärdi. Olar gündiziň güni öý garasyny görmän işleýärdiler. Ona güýçleri-de, erkleri-de, ýeterlik tejribeleri-de bardy. Ogülbäbek eje ýaly gyrgynçylyk ýyllarynyň synaglaryndan geçen aýallar dag ýaly bolşup sarsman durdular.

Tizara soldatlaram özleriniň öňki postlaryny eýelediler. Emma birbada adamlaryň özündenem beter horlanan ýeri aýak üstüne galdyraýmak aňsat däl. Adamlar elde barlaryny edýärdiler. Ýygy-ýygydan kolhoz başlyklaryny tazeläp görýärler.

Emma ýagdaý öz bolmalysy ýaly dura-bara düzelýärdi...

Men uzyn ýatlamalara gümra bolup oturyşyma, özüniň syrly ykbaly bilen ýalňyz oturan ýaşulyny bütinleý unudandygymy duýup, birhili müýnürgedim. Her kim öz ajysyny-süýjüsini ýatlap başlan-da, keseki ykballary känbir pähimiňe gelip durmaýar-ow. Aslynda, beýle häsiýetleri adamlara kim öwretdikä?

Ahyrda men bu tukat dymşlygyň soňuna çykaryn diýen umytda ýaşuly bilen gümür-ýamyр edişmäge başladym. Bu ýaşuly özüniň birhili düşnüksiz bolşuna seretmezden, asyl gürrüniň öýi bolsa nätjek!

Söýşende dagy, gör, nähili söýşüpdür. Gyzam alyp gaçypdyr.

– Ýaşlyk diýilýän pasyl bir gowy zat bolar eken, inim ýogsam döşümizi gaýşardyp gezdik diýsek, ýalançy boljak welin, her halda, ýaşlykda... Etiň-ganyň täze wagty-da.

Ýaşuly şol ýola seredip oturyşyna, maşynyň sesine goşulyp gidýän pessaý sesi bilen gürrüň bermäge başlady. – Men on sekiz ýaşyma ýaňy gadam basanymda, atasyz-enesiz ýetimdigimi ilkinji gezek duýmaga başladym. Ýetim bolsamam, ýerden ýeke çykan ýetimlerden däldim. Agam bardy, agamdan zyýat görýän dostlarym bardy. Hemmesinden beteri irde-giçde öýli-işikli bolmaly bolsam, şuna öýlenerin diýip ýören gelinligim bardy. Her niçik bolsa-da men ýetimdim.

Bir gün agşamaralar agam öýe geldi-de, pejiň arkasynda ädigini çykaryp oturyşyna:

– Ertir irden sygry elt-de, Bazar baýyň padasyna goş – diýdi.

– Sygyr-a şol pada goşulaýmaz – diýip, men çürtkesik jogap berdim. Ýüregim gursagymy ýaryp çykaýjak bolýardy.

Çyranyň ölügsi ýsygyna agamyň göreçleriniň ýaldyrap gidendigini görüp galdym. Ol äwmezlik bilen ädiklerini dula oklap goýberdi. Bilindäki ak sapy görnüp duran pyçak ötürilen gaýyş kemerini ýassygynyň aşagynda goýdy-da:

– Sygry eltip goş. Öýdäki derde ýararlyk paty-putularam Eminlere daşa! Özüňem Nazar baýyňka bar. Nirä gitmelidigini şol aýdar – diýip, eşiğini çykarman, zat etmän gyşardy. – Men baş-alty günden bärde dolanmasam gerek.

– Men-ä şu tünegi taşlap, hiç ýana-da gitjek däl.

Agam ýuwaşlyk bilen kellesini ýerden galdyrdy. Iki egni bilen uludan bir haşlady-da, gözleriniň agyny köpeldip:

– Öldürerin!.. – diýip, dişlerini şakyrdatdy.

– Öldürseň öldüräý...

Ol özüni bat bilen ýere goýberdi. Soň pessaý, emma çürt-kesik äheňde:

– Akyllý bol, Gujök – diýip, suňşurdy. Bir minut geçip-geçmänkä bolsa, güýçli horrudly otagyň içini ýañlandyryp başlady.

Men kirlije sowuk ýorganyň aşagyňa sümlüp, gözlerimi berk ýumdum. Agamyň haýbatyndan köp gorkup durmasam-da, nähilidir bir alasarmyk howsala, düşnüksiz galagopluk meniň süňňümi

sandyradýardy. Ýorgany kellämiň üstüne örtenimde bolsa, kiriň dymyljyk ysna gatyşyp gelýän mähirli bir ys meniň beýnime urdy. Ýüzümi açdym. Ýokarda öýüň garalyp giden gamyş bassyrmasyndan tar-tar kerepler sallamsajak bolup asylyşyp durdular. Jaýyň diwarlary tüssäniň derdinden ýaňa kömre dönüpdür. Gapynyň ýan agaçlarynyň, tördäki iki elini gerip duran çemçe torbanyň, üsti şakyr-şukurdan doly sandygyň... reňkini saýgarar ýaly däl.

Garyp külbe, mähriban külbe! Meniň atam-enem özleriniň jyzlanyň ömri ýaly gysgajyk durmuş ýollaryny şu höwürtgäniň içinde geçiripdirler. Şujagaz çagşan külbe olary ýelden, ýagyşdan, sowukdan gorapdyr. Şu külbäniň içinde-de dünýä inipdiris. Men çagalyk ýyllarymy ýatlaýaryn. Her niçigem bolsa, ol ýyllar maňa gowy ýaly bolup görünýär. Tomus günleri gün dogup-dogmanka, ejem meni oýadardy.

Bassyrmanyň aşagynda ala kölegege oturyş, gara sygryň süýdi bilen zagaradan oduk-buduk garbanarsyň. Gök taýharym ýoluma göz dikip durandyr. Ana onsoň tä agşama çenli öýe dolanjak gümanyň ýok. Kakam Bazar baýyň ýorunjasyny orýar, menem yzyny ýygnaýan. Guşaklygyňa gelip ýatan ýorunja şeýle bir göze ýakymly görünýär welin, içinde ýüzüberesiň gelýär. Kebelekleri diýsene. Akly-gyzylylly bägüller gözüňi gamaşdyryp barýar.

Gün batyp, garaňky gatlyşansoň, kakam ikimiz taýhary otdan ýükläp, öýe dolanýarys. Öýe ýetip-ýetmägeň, gözleriň бүрşүр barýandyr, nahara-zada seretmän, gyşaranyňy kem göreňok.

Men ýigit ýeten ýyllarym, kakam pakyr aradan çykdy. Ol kesellemän, zat etmän, birdenkä ýykyldy. Onsoň biz – ejem ikimiz tä saryja gölämiz ýetişýänçä, huruşsyz mydar etmeli bolduk. Agam bolsa çagalygyndan başlap, Bazar baýyň hyzmatyndady. Ol ýerde onuň gününüň nähili geçýändigini bilmeýärdim, ondan bize hiç-hili peýda-da ýokdy.

Ol biziň öýümize setanda-seýranda bir geläýmese, başga wagtlar garasyny görkezmän oňýardy. Bir gün ejem meni hemişekiden-de ir oýaryp:

– Oglum, bar agaň ýanyňa baryp gel, onuň hakynyň ujundan birküç kilo däne bersinler. Bazar baýlardan hiç haýsysy eşidäýmesin – diýip sargady.

Men gapymyzdan akyp ýatan ýapjagazyň läbik suwundan ýüz-gözüme süýkeşdirdim-de, bazar baýlara baka eňdim.

Howlynyň agzynda at eýerläp duran agam meni gözlerini alardyp garşy aldy.

– Nirä gelýän! Gaýt yzyňa! – diýip, heniz agzymy açmankam, ol maňa dazaryldy. –Ejem...

– Bar, git diýýän! Gitmeýäňmi? – Ol eglip, eline bir bölek kesek alyp, meniň yzymdan zybyrdadyp zyňyp goýberdi. Ok ýaly atylýp gelen toýun kesek topugymy sydyrdyp geçdi.

– Hudaýdan tapsyn...

Ejemiň agam hakynda aýdan soňky sözleri şu boldy... Çagalyk günlerimi ýatlap ýatyşma birdenkä bokurdagym doldy. Aňyrdan çogup gelen gözýaşı bir demde ýuwdup goýberdim. Ýaňky gürrüňini beren gaçgaç agam diýýänim şol bolmaly.

Hawa, onsoň, tüýnükden düşýän aý şöhlesini synlap ep-esli ýatdym. Şol ýatyşma haçan uklandygymy, näçe wagt ýatandygymy bilemok, gapynyň yzly-yzyna kakylmagy meni ukudan oýatdy. Men ýylan ýaly süýnüp ýorgandan çykdyň-da, agamyň ýüzüne seretdim. Ol gara dere batyp, şol öňki bolşuny üýtgetmän hor çekip ýatyrdy.

Çokaýymy gowaldaň geýip, ýuwaşlyk bilen daş çykdy. Hiç kim ýok. Gijäniň arassa howasyndan gursagym dolýança demime dardymda, jaýyň gaýra tarapyna öwrüldim. Şonda atynyň jylawyndan tutup duran nätanyş göwräniň garşymda durandygyny aňyp galdym. Onuň egnine geýen eşikleri-de, bilindäki ädigi-de meniň henize çenli gören zatlarýma meňzeş däl. Gözlerimi owkalaşdyryp, ýiti-ýiti çişerildim. Maňlaýyna çenli sümrülen goňrumtyl gulakjynyň aşagynda duran gözler maňa tanyş ýaly bolup göründi.

– Dädebaý... – Men erksiz onuň egninden gujakladym.

– Ýuwaş – diýip, ol elimden tutdy. Soňra assyrynlyk bilen töweregine göz aýlady-da, – Men seni äkitmäge geldim, gideli, Bazar baýyň atyny alarysda, gideris, mazaly, agaň ony ýatagyna äkitmän, öýüňize-de getiripdir – diýip pyşyrdady – Ýadyňda barmy, biz nähili maslahat edipdik.

Nähili maslahat edenimiz meniň ömür ýadymdan çykjakmy! Öňräkden bäri gyzyly otrýadlaryň arasynda goşulyşyp ýören Dädebaý meni özi bilen äkitmäge gelipdi.

– Ýagdaýlar üýtgedi, Dädebaý. Biz Äşanem äkitmesek bolmaýar. Bazar baý dagy tizara guma göçjekmişler. Özüň bilýäň-ä, olar Aşäni ýa özleri bilen akiderler, ýada öldürüp giderler. Gyzyň ata-enesinden baýyň aldajy ogullaryna garaw beren ýok.

Dädebaý atynyň ýüpüni kelek tuda çalak-çulak iltedi-de:

– Onuň gürrüni bolmaz. Ýokary Kerwekde özbek aşnam bar. Äşäni göni şolaňka äkideris. Ýöne sen Äşe bilen öň gepleşipmidiň? Çykaryp bolarmyka? Haýal etme – diýip, sapaňçasyny barlan şekilli ykjamlandy. Men usullyk bilen, agama duýdurman geýnip çykamda, ol eýýäm agamyň münýän, Bazar baýyň atyny eýerläp durdy.

Men duldegşir goňşymyz Bibi gelnejemleriň aýnasyny çalajadan kakdym. Uzak garaşmaly bolmady. Hemme zat önünden bişirilip, Äşe-de habardar edilip goýlupdy.

Wah, Bibi gelnejem diýsene! Ol biziň birküç arka aýlanan agalarymyzyň biriniň aýalydy. Gelin bolup gelenden iki ýyl geçenden soň, naçaryň adamsy ýogaldy. Hiç hili dogany-zady bolmansoň, meni öz dogany hasap ederdi. «Ýüwürjim, ýüwürük atym ýüwürüp geler ýanyma» diýip, ejem pakyryň ýanynda meni mydama öwer ýörerdi. Menem, näme, beýle mähriban adamyň agzyndan çykanyny altyna gaplardym...

Öňden gepleşilişi ýaly, Bibi gelnejem uzak garaşdyрман, Äşäniň elinden tutdy-da geläýdi. Äşä ata münmäge kömek bermek üçin güýmenenimem şoldy welin, haýatyň aňyrsynda bukulyp duran gara gelnejemiň üstüne özüni oklady. Aý yşygyna jöwher pyçagyň tygy ýaldyrap gitdi. Gelnejem gygyrmaga-da ýetişmän, ýere ýykyldy. Gara kölge pyçagyňy ýaldyradyň, bize topuldy. Emma ýetişmedi. Dädebaýyň sapaňçasyndan çykan ok ony arkanlygyna serreltdi. Peläketler Dädebaýyň oba aralaşandygyny aňan ekenler.

Ýerli ýerden Bibi gelnejemiň daşyna üýşdük. Zalym garakçy ýürekdir alla diýip, ýeňsedem pyçaklapdyr.

– Gelneje, gelneje.

– Mädeман, Mädeман jan... gaçyň... tiz...

– Gelneje, biz bu ýagdaýda seni taşlap, nirä gaçaly.

– Gaçyň... Men oňat. Olar köplük... Gaçyň.

– Gelneje!

– Gaçmasaňyz... meni... razy... etjek bolsaňyz... gaçyň...

Başga alaç ýokdy. Gelnejemiň aýdýany dogrudy. Gitmänimizde-de bitirjek işimiz ýokdy. Gelnejem soňky güýjüni jemläp, ýatan ýerinde ýeke-ýekeden biziň maňlaýymyzdan ogşap, ak pata berdi:

– Baryň.. köşekler... myradyňyza ýetiň...

At aýagynyň sesi gijäniň ümsümligini bozdy. Biz sähel salmyň içinde obadan saýlandyk. Öňde aý ýagtysyndan doldurylan ýol, asman ýaly bolup gujagyny giňden açýardy. Yzda bolsa... Ynsan balasynyň iň belent kalby bilen bize ak ýol islän mähriban adamyň meýdi aýyň sowuk şöhesiniň astynda keserip ýatyrdy...

Ýaşuly dymdy. Soň ep-esli meýdan şeýle ýagdaýda geçilenden soň, meniň doňan ýaly bolup oturyşymy gördi-de, maslahat berdi:

«Inim, senem uklaman otýrsyň-ow! Entek Aşyr düýäniň suwladyna ýetýänçäk, birmeýdan ýörmel-ä borus. Öňümizdäki obadan ol komsomol gyzam alyp geçmelidiris. Birsalym gözün awusyny alaý».

«Şuňky dogry» diýýän ýaly meni uky basmarlap ugrady. Soň men ýola çykalym bäri gören-eşiden zatlarymy – çayhanadakylaryň berýän gürrüňini, ertekileriň gahrymanlaryna meňzäp, turbanyň içinde ençe kilometr ýol geçen kassir aýaly-da, kömelek agtaryp ýören Bossany-da, Ogulbäbek ejäniň hekaýatларыny-da, mährem ýürekli Bibini-de ýatdan çykaryp... öler ýaly uklapdyryn.

VII

Şofer meni yralap oýadanda, daňyň öňi görnüp barýan eken. Gözümi açan dessime, birbada özümiň nirededigimi bilmedim. Maşyn derýadan köp bolsa on ädim uzaklykda, tekiz bir ýerde, ýoluň çetinde durdy.

– Çaý içesim geldi-de, ýeke oturmaga içim gysansoň, seni oýatmaly boldum. Ukyňy bozaýdym öýdýän – diýip, ýaşuly maşynyň gapysyny şarkyldadyp açdy.

– Ä?... haýsy?... hä – diýip, palladym, gümp-samp edip, ýaşulynyň yzyna düşdüm.

Gijäniň biwagt çagy ukudan oýadylanlygyma welin gynanman durmadym. Kenaryň salkyn howasynda mazaly özüme gelenimden soň, «Zyýany ýok-la. Muňa ýol diýerler. Bu ýerde seniň ejeňiň öýi ýok ahbetin» diýip, öz-özüme göwünlik berdim. Ýoldaşymyň bu ýerde haçan düşländigini bilemok, ol eýýäm kenar-da çagşaşyp ýatan çöplemeleri üýşürüp, ot ýakmaga ýetişipdir. Men mürehede garaşyp durman, oduň başynda, mahmal ýaly çygly otuň üstüne süýndüm. Yzgar topragyň ter ýapraklaryň, tolkunýň zarbyndan zyňlyp giden, dumly-duşda çalam-çaş bolup, suwuň hem güneşiň güýjünden ýaňa gamaga dönen çüýrüntgileriň garjaşyk ysy dessine burnuma urdy. Men ýatan ýerimden keýpihonlyk bilen ortada mawymtyl, gyzygylt dillerini çar tarapa süýndürýän oda ellerimi uzadyp, hem onuň howrundan goranýardym, hem oňa çöýünýardym. Daňyň suraty derýanyň içinde kümüş düşelen ýaldyrawuk ak ýol bolup, nämälim garaňkylygyň jümmüşine tarap uzalyp gidýär.

Çaý gaýnady. Ýaşuly ýalynyň derdinden nähili reňkdedigini saýgaryp bolmaýan äpet demir çäýnegini şalgam goparan ýaly edip otdan sogrup aldy-da, gysymyny dolduryp, çaý atdy.

– İçmegi örtünäý, uşarsıň.

– Men uşāmok.

– Diýseňem-ä görnüşiň ýaman sus görünýä. – Ýaşuly çemedanyndan odur-budur zatlary çykaryp oturyşyna öz bolşuça ýylgyrdy. – Ýolda ol

gyzyň müneninem bilmediň. Ol gyzam gaty ýadapdyr öýdýän. Goý uklasyn.

Tutawajyndan ýekeje tar galan köneje çemedanjyk ýedi hazynanyň birine döndi: gazete dolangy gowrulan balyk, gatap giden tamdyr çöregi, ýene şular ýaly zatlar yzly-yzyna çykyberdi.

Köneje mis kürüşgede bugaryp duran gök çay, gözýetime çenli uzak giden äpet suw giňişligi, säheriň çalymtyk asmany bilen üsti örtülen gyrymsy tokaý... men oduň başynda oturan ýerimden öz çagalygyma meňzäp duran bu täsin görnüşe seredip, biygtyýar ýuwdunyp goýberenimi duýman galdym. Birdenem dyňzap gelen joşgun ýüregimi doldurdy. Onsoň men ýaşula gürrüň bermäge başladym:

– Bu asmanyň erkekilere meňzeşdigine seretsene, ýaşuly! Bilýäňizmi näme, men ynha şulary gözleýän. Bular meniň dissertasiýam.

– Seň näme, ýyldyzlar hakynda ýazýarmyň? Müneçjimlerdenmiň?

– Ýok-la, erkekilerden.

– Şeý diýsene. Men müneçjimsiň öýdüpdirin.

– Sen erkekileri bihal görme, ýaşuly.

Men şu ýerde oňa özümiň üç-dört ýyldan bäri ber-başagaý bolup ýazyp gutaran dissertasiýamyň netijesini beýan etdim:

– Jadyly erkekiler nähili gelip çykypdyrlar diýseňizläň. Ilkidurmuş döwründe ýaşan adamlar tebigat hadysalaryna dogry düşünişip bilmändirler. Pasyllaryň çalyşmagy, gök gürläp, ýyldyrym çakyp, deňiz-derýalaryň joşmagy, ýer titreme, harasat, ýagyş... ýaly zatlar adamlaryň aňynda nädogry düşüňjeler döredipdir. Bu zatlaryň hemmesi näbelli bir güýçden, has dogrusy, alla tarapyn bolýandyr öýdüp pikir edipdirler. Wagtyň geçmegi bilen.. Ikinjiden bolsa, adamlar hemişe döwlerden, ýedi kelleli aždahalardan, hüýr-perilerden üstün çykyjy bolup görkezilipdir. Munuň özi bolsa dünýäde adamdan owadan, adamdan batyr, adamdan güýçli...

Ýaşuly käsesini gyzgyn çay bilen çaykady-da, bir çete serpip goýberdi:

– Bulary kim bilmeýär.

Meniň badym ýatdy:

– O nähili?

– «Nähilisi» şol-da. Sen ondan maňa aýt. Munuň üçin saňa nähili serpaý edýärler? Gullukmy, derejemi, aýlykmy... näme?

Şu aralykda oňa nähili jogap berjegimi bilmedim-de:

– Men serpaýy nädeýin – diýip, ýüzümiň ugruna samyrdadym.

– Weý, munuň diýýän zadyna serediň-le. Serpaýy nädýändirler öýdýň. Hezil edip ýapynarlar.

Soň ýaşuly çynlakaý sypata girdi-de, halys ýüreginden syzdyryp gürlämäge başlady:

– Sen inim, meniň «serpaý» diýýänimi göwnüňe getirme. Men muny sen bir hälki paý üçin ylgap ýörensiň diýip aýdamok.

– Ýok-la, ýaşuly...

– Ynha ertekileriň gelip çykyşy diýýäsiň. Gaty gowy zat. Garaz, bir zat bilen iş salyşýan bolsaň, garaz, bir ýerde bar bolsaň bolýa. Käbir ýigitler bolýa, göräýmäge şahandazdyr, çakgandyr, hemme ýere goşulyp ýörendir, hemme zadyň arasynda bardyr. Onuň üçin hemme zat bardyr. Görüp otursaň welin, hiç zadam ýokdur. Gum-guklukdyr. Päheýdä...

Ýaşuly bir zatdan bady gaýdan ýaly elini terslin salgap goýberdi-de, gürrüňini dowam etdi:

– Ertekileri toplanyň gowy. Olary dessan aýdýan bagşylar bilegen bolýandyrlar. Onsoňam hakyky bagşyny tap. «Indi saz özüme galdy. Muny menden başga bilýän ýokdur» diýip, döşüne kakyp ýören oglanlaryň ýanyna barma. Olar onlугyň ýerine ýigrimi başlik tutduraýsaň, gyzyp «Balsaýady» aýdyp otyrkalar, ony taşlap, «Ýarawjana-da» gygyryp bererler. Birneme düşjegini bilseler, çalyپ oturan dutarlarynam satyp giderler. Bu nähili bolýar? Munuň özi urşa barýarkaň, gylyjyňy satan ýaly bir zat ahyry! Onsoň masgara bolda, gaç yzyňa. Emma bularyň gaçaýaslary ýok. Ol dutary satsalar, ýene birini ýasarlar. Çay ýaşşik bilen panar tagta gytmy näme...

Ýaşuly «Aý, bolýa-da» diýen tarzde elini ýene bir gezek tersine salgap goýberdi-de, indi öz-özi bilen gepleşýän ýaly äheňde gürrüň bermäge başlady:

– Düýn Kakamyrat gazetde okaýardy, «Sen geçmişi tüpeň bilen atsaň, geljek seni top bilen atar» diýip, äl, kim diýenem bolsa, köpi gören adam eken-aýt. Geçmiş bar, geçmiş bar. Gyz satyp, galyň almagam bir geçmiş. Dutar çalyپ, aýdym aýtmagam bir geçmiş. Çenemän atybermeli däl ahyry. Çene! Ýüz gezek çene! Indi çenemän atylýan wagtdan oba göçdi. Pagtabent bilen bolsa, etsen birki sany kel gargany ürküzersiň. Gowy zatlaram öz-özünden döräberýän däldir ahyry. O-da ilki bilen

seniň ýaly, meniň ýaly biriniň kellesine gelyändir. Şu obaň ýaşlary maşyn baryny hatarlanyşdyryp gelnaljy gidenlerinde, adam pakyr bir mertebe beýgelen ýaly bolýarsyň. Öňler atly giderdiler. Ine naçar maşgalanyň hormaty! Gyzylgül, Bahargül, Akjagül, Sapargül. – ýaşuly daýandy-da: – Indem näme, Täzegül, Almagül, Traktorgül – diýip, kesä çekip ýylgyrdy – Ýöne töweregiň lälezar bolup durandyr. Dogry, öň ol güller köp ýerde basgylanypdyr. Indi bolsa – ýok-k! Geçmişin gowy zatlaryna eýeçilik etmeli. Bar zatlary ýygnamak gerek. Bar, bar «bardan» bar. Näme etjek ýok zatlar bilen kelläni agyrdyp. Aslynda derekli bir zat bolýan bolsa, şol «ýok» boljakmy diýsene...

– Hany ýaşuly, bi ýokdan bar edenem-ä diýýändirler.

– Baryňy ýoga çykarayma diýdigidir şol. Onuň başga hili bary-ýogy bolmaz, inim.

Erteki diýen ýaly, ertekilerdäkä meňzeş bolup, edil golaý ýeňsamizden at aýagynyň sesi eşidildi. Ýaşuly ikimizem elimizdäki kürüşgedir käsämizi ýerde goýmaga mähetdel, ýakynymyza gelip atdan düşen adama ýalta seretdik.

– Salawmäleýküm, Mädeman aga!

– Bow, tokaýçy? Gel, gel.

Köyneginiň üstünden şakyrdawuk kelte plaş geýen botinkaly daýaw ýaş ýigit biziň bilen gadyrly görüşi.

– Senem bar-ow. Hernä şu Aşyr düýäň suwladynyda duşuşaýas. Şu güzer bolmadyk bolsa, ikimiz duşjagam däl-aýt. Bi-nä.

– Şu güzer bolmadyk bolsa-da, o güzer bolardy-da. Biziň derýamyzda, näme, güzer gytmý näme, Mädeman aga!

– Şeý diýle.

Men ýoldaşymyň Mädeman diýen bir enaýy adynyň bardygyny şu ýerde bilip galdym. Nätanyşlar nätanyşlary tanyşdyrýar. Bolup biläýjek zat.

Ýaş ýigit oduň başynda ykjam ýerleşdi-de, Mädeman aganyň uzadan çaýyny iki elläp aldy.

Ýaşuly onuň oduň ýagtysy düşüp gyzyň öwüsýän tegelek ak ýüzüne, uzyn kirpikler bilen üsti örtülen ýagty göreçlerine ýylgyryp seredip oturýsyna:

– Hany, bi malikalibirjik götererdiň-le – diýip sorady.

– Aý, oň nämä geregi bar. – Tokaýçy yzly-yzyna hopurdadyp çaý owurtlady. – Birmahallar, tüpeň diýilýän zady ilki gezek görende, Görogly: «Tüpeň çykdy, mertlik gutardy, namartlaryň eýýamy başlandy» diýip ah çekipdir. Indi bolsa tüpeňleri döwürşdürmäge wagt ýetdi. Biziň ýaly mertleriň zamany başlanýar.

Mäde man agada uludan gülüp:

– Pah, pah, zaňňar Galandar, diliňe guwan, diliňe – diýip, gürrüňdeşiniň arkasyna patladyp kakyp goýberdi.

– Meniň dilime guwananym gowy welin... Balyklara atyp aljak gümanyň ýok. Sülgünleri-de atmak gadagan. Mekejinlerem gaçyp gidipdirler. Kim bilýär olaryň nirelerde göçüp-gonup ýörenlerini. Bu iki aýakly sergezdanlaryň derdinden tokaýda durarlyk galmady diýip pikir edendirler-dä.

– O nä?

Aý, şu awçysumaklardyr-da...

– Zaýaçylyk etjek bolýarlarmy?

– Ýeke bir zaýaçylygam däl. Öz öýleriniň törlerine geçişleri ýaly, arkaýyn geçiberjek bolýarlar. Käbir adamlaryň nebislerini göreniňde, elheder ediberýäň. «Şu derýa özüniň ähli baýlyklary bilen seniňki» diýäýseň şunam öýlerine äkitjek bolup duranlar bar-how. Şu tokaýy-zadam halta gapgaraga-da, arkalap äkidibermelidir öýdýärler.

– Bardyr, bardyr – diýip, ýaşuly ýigidiň sözlerini tassyklady. – Peýdasyny bilseler, ýylan-içýan bolsada, satyberjekleri bardyr. Ilçilikdir bi.

– Ýylan dagyn-a ýüzüniň ugruna. O dagy altyna barabar ahyry.

Soňra tokaýçy geçen tomus jogapkärçilige çekilen birki sany balykçynyň gürrüňini berdi. Derýa häli-şindi elek ýaly elenip duranson, parohod ýöreyän ýoluň bir tarapa sowlup, geçelgeleriň daralýan wagtlyry bolýar. Ýollary ýörite şu niýet bilen ýasalýan «bombalar» bilen partladyp giňeldýän ekenler.

Birküç sanysy şuny bahana edinip, balyklaryň üşşäýjek böwürlerine «bomba» taşlap, janawarlary seňseledip alyp ýören bolsalar nätjek? Ogryn-dogryn satyp, pul toplajakmyşlar, maşyn münjekmişler.

– Galandar diýseň galandar-da. Derwüş diýseňem boljak! Gezýän ýeriň tokaý, ýeri, moda nämäňe gerek diýsene. Ýeňse saçaňy bir garyş ösdürüp...

Hälden bäri ýaşulynyň «komsomol gyz» diýip gürrüni edip gelýän, sary gaçan goňur paltosyny egnine atan garagözelek gyz perdäniň aňyrsyndan çykan ýaly, çygşyldap geldi-de, Mäde man aga bilen tokaýçynyň arasynda ýerleşip, oda çoýunmaga oturdy.

– Wah, saç diýsene... – diýip, ýigit ýanaşyk oturan gyza höwes bilen seretdi – Nädeli ahbetin. Gyzlar jalbar geýip ugransoň, bizem näme, saçymyzy goýbermeli bolarys-da.

– Näme, jalbar geýmek gadaganmy? Wah, seniň şu köneçilligiň hiç haçanam galjak däl-dä. Ýene-de giden bir tokaýyň eýesi diýjeksiň. Bizem muňa agitatorymyz diýip hondan bärsi.

– Wiý, ýogsa-da... – Gyz ellerini agzyna tutup, aşak bakyp ýylgyrdy.

– Näme?

– Tokaýçylar köneçil bolýandyr-ow. «Tokaýdan geldiňmi» diýilmeýärmä näme.

Ýigit saçlaryny silkip, kellesini arkan gaýartdy:

– Seniň özüň köneçil. Ony diýseň seniň adyňam köne: Mahmal.

Gyzyň gözlerine daň şapagy düşen ýaly ýaldyryp gitdi:

– O nämeüçin köne?

– O nämeüçin köne däl. Häzirki döwrüň gyzlary mahmal geýýämişmi näme? Krimplin, krepsetin, krepžoržet. Adyňa şularyň birini dakan bolsalar, senem täzeçil bolardyň. Onsoň kakaň dagam: «Oglum, Krepžoržet jan, maňa bir aý çäý demläp bersene» diýip öz täzeçil gyzlaryna guwanar oturardylar.

Mäde man aga güle-güle hezil edindi. «Ana saňa gerek bolsa! Gyzym, şu gezeg-ä almytyňy aladyň öýdýän» diýip, çäýdan-zatdan geçen, gaýtam gepini düşündirbilse razydy.

– Ýöne welin mahmala geljegem bir zat bolarmy? Tut ýapragyndan ýasalan ýüpek bilen, sadagasy gitdigim, gowaçadan ýasalan ak pagta geljegem bir zat bolarmy? Ýene-de ýasalan diýjeksiň. Hemmesinem şu tokaýlary ýasan tebigata ýasadaýsaň. Döşlerine näçe kaksalaram, tebigata diýen etdirlselerem, adamlar entek yzda. Dogry, himiýanyň beýikligine sözüň ýok. Ýöne gerek ýerinde gowy. Käbir adamlar ony hemme ýere sokuberjek bolýarlar. Dem alýan howaňa-da, naharyňa-da, hatda. Mahmal, sen bagyşla welin, ýorganyňy-da sokuberjek bolýarlar...

Mahmal «hiýh» edip içipi çekdi-de:

– Sen-ä baryp ýatan idealist ekeniň diýdi.

– Men ýok zadyň gürrüňini edemok, Mahmal. Tokaý, ýüpek, pagta... Materiýa. Geçen ýylyň gyşky ekzamen sessiýasyna Moskwa baramda, bir himik-kandidat oglan bilen dostlaşdym. Restorana bararsyň welin, ofisiantkalar birden ýalňysyp başga bir zat getiräýselerem, «Meniň özüm himiýa, maňa natural zat getir, heýgenek getir» diýip gygyrýar.

Mahmal ony öz sözünde tutjak boldy:

– Onsoň bu-da ýasalan diýip, arak zadam içýän däl-siňiz, şeýlemi?

– Elbetde. Diňe arpa. Onam ýasalan däl-de, eredilen görnüşinde.

«Keliň bir gaýgysy bar, körüň bir» diýen ýaly, «şu erteki nähilikä diýip pikir etdim. Ol haýsy žanra degişlikä? Aý, ýok. Onuň öz-özi dörändir. Ýasalar ýaly ol powest ýa roman däl ahýry».

Derýanyň çygly şemaly aladaňdanyň içinde köwsarlap aýlanýardy. Dagyň kölegesine çalymdaş çala sudur bolup görünýän çägesow kenar güýçli akymyň ugruna opurylyp, pagşyldaýardy. Agyr gomlaryň çakyşmagyndan ýaňa aram-arap eşidilýän sesler eşidilişi ýaly çöp-çalamlaryň arasyna siňip gidýär. «Muňa seretsene – diýip, men içimi gepleýärdim – Bu töwerege seretsene. Ogulbäbek eje-de şundan gowusyny tapmaz»...

Ara birsalym ümsümlik aralaşdy. Tokaýçy ýene uzak takat edip bilmedi-de, işdämenlik bilen çay owurtlap oturan Mahmala degmäge başlady:

– Mahmal, men saňa dogrymy aýdaýynmy?

– Aýdaweri. Meniň halaýanym dogry gepli adamdyr.

– Ýene bir zady taparow, şü – diýip, ýaňy gülküden aýňalan Mädeman aga bir tarapa tirseğini berdi.

– Bilýäňmi, näme, Mahmal, seni hiç ýigit söýmezmikä diýýän.

– Weý, o nämuüçin?

– Sebäbi, sen adamyň ýüzüne birhili jikgerilip seredýäň. Gyz oglan diýýäniň birhili näzik, birhili... nähili diýsemkäm... birhili gizlin... Ynha şu tokaý ýaly... Sen bolsaň açyk, edil biri-birimiz ýaly, edil oglanlar ýaly... Ýok, seniň bu bolşuň bolmaýar.

– Men saňa şeýle bolup görüňänmi? – Mahmal dişlerini aýjardyp ýylgyrdy. – Şeýle görüňän bolsam, onuň sebäbi düşnükli: diýmek, men seni söýemok. Belki, seniň aýdyşyň ýaly bolup görüňän ýigidimem bardyr. Onsoňam, gyzlar söýselerem, söýmeselerem, öz duýgularyny

daşyna çykaryp ýörýän däldirler. Özüň aýdýaň-a tokaý ýaly basyrylgy bolmaly diýip.

«Şu gezek nädäýdiňkäň?» diýip, gepe-gürrüňe goşulman ýygrylyp oturyşma içimi gepletdim.

– Şun-a dogry aýtdyň – diýip çynlakaý sypata giren ýigidiň özem boýun aldy. – Bu tokaýlar, dogrudanam, basyrylgy tokaýlardyr. Bu ýerleriň adam aýagy sekmedik küňjekleri entek-entek gaty kän. Entek-entek el degmedik ýerleri gaty kändir. Dogrudanam, bular ulugyz ýaly çekinjeň hem basyrylgy. Ýüreklerindäkini kim bilýä diýsene.

– Wah, bu tokaýlaryňky aňsat-la – diýip, Mädeман agada çynlakaý gürrüňe goşuldy. – Birküç sany buldozer bolsa munuň aňrsyna-da geçmek bolar-la. Aý, buldozer nämä gerek, wertoletly aýlansaňam aňrsy-bärsi görnüp durandyr-la. Tokaý bolup tokaýam däl, hälki bir jeňňellik-le. Ýöne ynha, gyzlaryň ýüregindäkini welin näme bilen... o zat bilen... ady nämедир-ä onuň?

– Bu gezek men ýaşula kömege ýetişdim:

– Mikroskop.

– Hä, mikroskop bilen seretseňem, görüp bilmersiň.

– Wah, şonuň üçin dälmi meniň şeýdip ýörşüm – diýip, ýaş ýigit birdenkä aýdyp goýberdi, soňam uzyn kirpiklerini aşak egip, ody ölçemek bilen boldy. Garagözelek gyz: «Be, bu-da bar eken-ow» diýen terzde, maňa gözünüň gytagyňy aýlady-da, aşak bakdy. «Ä-hä, görýän welin, siziň uzak giderligiňiz ýok ýaly-la» diýip, menem ýere bakan boldum «Siz bu Aşyr düýe diýilýäniň güzerine suw içmäge geläýen-ä dälsiňizdä».

Mädeман aga bolsa ummasyz giň asmana bakyp, daňyň atyp gelşine seredýärdi.

VIII

«Ine saňa gerek bolsa ertekiniň gelip çykyşy» diýip, men ýola düşenimizden soň içimi gepledýärdim. Dissertasiýa ýazanyňda mundan gowy açyş edermiň diýsene. Men ýolda tötänleýin duşan bu gögerçinleriň bir ümmüldileriniň bardygyny duýdum. Ýöne nämüçindir muny has anyrak bilmek isleýärdim. Garşymyzdan dogup gelýän güne seredişim ýaly ýakynandanam bir görmek isleýärdim. Bujagaz dogumlyja gyza şony boýun aldyrasym gelip, içim byjyklar durdy. Wah, şu gyzyň şol söýginiň öňünde ereýşini gözüň bilen bir görsediň! Indi geplemek gezegi maňa galypdy:

– Diýseňizemä, Mädeман aga, bu tokaýçy ýigid-ä biçak gyzykly ýigit eken. Tokaýyň ähli baýlygyny ýeke özi eýeläp ýatyr öýdýän.

– Onuň ýaly bolmak mümkin däl – diýip, öňki tutuk ýaşuly-da, açylyşyp gürrüňi alyp göterdi.

– Ol şeýle ýigitdir: Moskwa barsa, tokaýy küýsemez. Tokaýa gelse-de, Moskwany. Onuň ýaly bolup bolmaýar.

Gyzam indi mazaly özüni dürsäp, öňki kaddyna gelipdi.

– Bolup bolmaýar diýýäňiz. Ýogsa-da her kimiň bir bolşy bardyr-da – diýip, maňa seredip köp manyly ýylgyrды. – Bir zat ýadyma düşäýdi Biziň Aleksandr Makedonskini dilinden düşürmeýän daýaw bir taryh mugallymymyz bardy. Özem haçan görseň barmagy bilen äýnegini ýokaryk süýşürіp goýbererdi-de, toý bolsun, zat bolsun, gürrüňi Iskenderden başlardy. – «Hawa, bir gezek Aristotel Aleksandr Makedonskini ýanyna çagyryp:

– Pylan ýere barsaň bir akylдар bardyr. Şoňa eliňden gelen kömegiňi bergin – diýip pugta sargapdyr. Onsoň Aleksandr Makedonski-de dünýäni basyp alyp ýörşüne, şol şäheriň üstünden barypdyr. Sorapidäp mugallymynyň salgy beren adamsyny tapypdyr. Görse, ýaňky akylдар kölüň kenarynda köneje çatmajygyň güneş ýüzünde güne çоýunyp oturanmyşyn. Aleksandr Makedonskide onuň çat maňlaýyna baryp: «Men Aleksandr Makedonskiý. Näme haýyşyň bolsa aýdyber»

diýenmiş. Garry akyldaram gelmişegin ýüzüne seredip: «Günüň öňünden bir aýryl» diýip jogap beripdir...

Onuň şu gürrüňini lotereýi «Žiguli» utan bir kursdaşymyzyň oturluşygynda onunjy gezek diňlänim ýadyma düşýär. Ýogsa Aleksapdr Makedonskiý nire, «Žiguli» nire diýsene. Onsoň Aleksandr Makedonskiý: – Eger men Aleksandr Makedonskiý bolmadyk bolsam, şu adam bolardym» diýenmişin.

Men Mahmal bilen azda-kände öwrenişip başlanlygym üçin:

– Onsoň siz näme diýjek bolýaňyz – diýip degişdim.

Gyz çeşme ýaly dury sesi bilen ýürekden güldi-de:

– Aleksandr Makedonskiý bolsa hiç haçanam şol adam bolup bilmändir diýjek bolýan. Bolaýyn diýip bolup bolýamy näme.

– Bolup bolmaýan bolsa, bolýanyňy edibermeli bolar-da – diýip, menem kakdyryp aýtdym.

Şeýdibem iň soňunda-da biz düşünişdik.

– Siziň ol Aleksandr Makedonskiňizi oňat tanaýan – diýip, men Mahmalyň gürrüňini alyp göterdim. – Onuň okuwçysy bolsaňyz, siz gaty güýçli bolmaly.

– Näbileýin. Hiç kim bilen güýç synanyşyb-a göremizok. Ýöne gaty bir yza çekiljek bolubam duramyzok. Şeýle dälmi, Mäde man aga.

– Elbetde. – Ýaşuly maşynyň ruluny eliniň ujy bilen düzüp oturyşyna göwünjeň jogap gaýtardy. – Ýaňky tokaýçy bilen-ä deňme-deň.

Gyz jakgyldap güljärdi. Onuň çağa ýaly sadalygy, alçaklygy ýaşuly ikimiziň ruhumyzy göterýärdi. Ýol ýöremek ýenilleşip gidipdi.

Isleseňiz men siziň şol mugallymyňyzyň telewizorda çykyş edişini aýdyp bereýin.

– Höwes bilen, ýöne gybat etmän. Ol biziň hormatly mugallymlarymyzyň biridir.

– Aýdýanyňyz näme. Menem gybaty halap duramok. Onsoňam ol meniň iň ýakyn dostum ahryr.

Mahmal meniň ýüzüme synlaýjy nazar bilen seretdi-de:

– Olar ýaly bolsa aýdyberin – diýdi.

– Telestudiýa baranda režissýor dagy onuň daşyna üýşüp: «agşam çykyş etmäge geleniňizde ak köýnek, gara kostým geýip gelmegi unutmaň» diýipdirler. Bu-da hemişeki edähedi boýun «Men näme

bu ýere görme-görnüşe gelyänmi?» diýip, olardan sorapdyr. Özünü gepletsen-ä «şey diýip olaryň merkini berdim» diýýär.

Hawa, onsoň göreniň režisslerlar, ot ýaly oganlar-da. Olaram:

– Dagy näme, siz başga nämüçin gelyändirin öýdüpdiňiz – diýip jogap beripdirler.

Agşam çykyş etmäge gitjek bolanda, siziň mugallymyňyz aýalyňa: «Keywany, men şu gün telewizorda çykyş etjek. Maňa täzeje maýka tapyp ber» diýipdir. Aýaly geň galyp: «Wiý, kakasy, ol ýerde sen iç-aşyňam görkezjekmi? Toba-toba» diýip ýakasyna tüýküripdir.

– Sen näme, düşünmeýän ýaly, bu kostýum bilen köýnegi il üçin geýýän ahyry. Onsoň özüm näme ol ýerde ýalaňaç oturaýynmy...

Maşyn tekiz gyryň üstünden demir ýoly ýakalap, guş ýaly uçup barýardy. Öňde – gözýetimde Sazakly obasynyň ekerançylyk meýdanlary görünmäge başlady.

– Mahmal, sizem Sazakla barýarsyňyz dälmi?

Mahmal göýäki bu soraga öňden garaşyp oturan ýaly, hasyr-husur sumkasyny açdy-da, onuň içinden hat bukjasyňy çykaryp elime tutdurdy.

– Annamyrat diýlen bir komsomolymyz ýazypdyr. Okaň, hemmämiz eşideli.

Mädeман aga ýüzüni çepe sowubragada, biz tarapa öwürildi. Men okuwçy depderinden alnan kagyza arassa edilip ýazylan poçerkli haty sesli okamaga başladym:

«Raýon komsomol komitetiniň sekretaryna:

Hormatly ýoldaş sekretar! Men Sazakly obasynyň «Medeniýet» kolhozynyň komsomol-ýaşlar brigadasynyň mehanizatory Annamyrat Akgabaýew şu zatlary size ýazýaryn: Men öňräk Hywa gezelenje gidenimde, moskwaly bir skulptor bilen tanyş boldum. Ony Hywa raýonynyň Ahunbabaýew adyndaky kolhozynyň kolhozçylary öz obalaryndan uruşda wepat bolan ýigitlerine ýadygärlik gurdurmak üçin ýörite çagyrypdyrlar. Soldatyň ýadygärligi obamyzda öňdenem bar. Başga bir zat meniň kelläme geldi. Beýik Watançylyk uruş ýyllary uruş diýilýän zat bir uzak frontlarda bolman, biziň şu obalarymyzda-da bolmadymy näme? Beýle frontuň gahrymanlary bolan gelin-gyzlar gahrymançylygyň ýadygärligine mynasyp dälmi? Eýsem gugaryp galan hatarlaryň bardygyny haýsy birimiz unudypdyrys. Nämüçin olaryň ýadygärlikleri bolmaly dälmişin. Ogluna henize-bu güne çenli

göz dikip garaşyp enäniň ýa-da bäbegini uly umyt bilen emdirip oturan gelniň ýadygärligi bina ediläýse, nähili gowy bolardy. Men bu barada skulptora aýtdym. Ol muňa razy. Hökman wagt taparyn diýdi. Uruş döwründe öz baryny-ýoguny Watan goragyna bagyşlan Ogulmama eje ýaly onlarça aýallaryň ýadygärlikleri biziň obamyzyň görküne görk goşsun. Biz munuň üçin hepdede näçe gezek ýowar geçirmeli bolsa-da taýyn. Her hili çykdaýjysyndan gaýdamyzok. Raýkomkomsomolyň görkezmesine we kömegine garaşýarys. Salam bilen, oba komsomollarynyň ýygnagynyň karary esasynda hat ýazan Annamyrat Akgabaýew».

Men haty elimde saklap durşuma:

– Ogulmama diýdimi? Bu Ogulmama kim bolýar?

Sekretar meniň ýüzüme aladaly seretdi-de:

– Näme, siz ony tanaýarmydyňyz – diýip, çalt-çalt geplemäge başlady. Ýüregim bir zatlar syzan ýaly, endamym jümşüldäp gitdi irdenem bu ýere gaýtmankam çal saç professoryň «Aý, onsoňam näme. Bu günki göreniňi erteki gün tapybam bolmaýar ahyry» diýen sözleri gulagymda ýaňlanan ýaly bolup gitdi.

– Bu şol Ogulbäbek eje dälmi?

Asyl men şonuň ýanyna barýardym ahyry.

– Hawa, inim, bu şol Ogulbäbek bolmaly. Bäbeklikden mamalyga çenli ilin-günüň aladasy bilen tirip-çykan, seniň ýaly tokarja çagalaryň ençemesine parasatly erkekiler aýdyp beren, soňundan özem şol erkekileriň içine goşulyp giden Ogulbäbek eje bolmaly.

Mädeman aga ýetişibildigidinden gepleýärdi. Mahmal bolsa gözlerini ýaşdan dolduryp, özüniň uýalarda bolup biläýjek mähir-muhabbetden püre-pürlenen garamyk gözleri bilen maňa seredip, dymyş otyrdy.

– Sen ýöne, inim, Ogulbäbek eje ýok ekenow – diýip, çigit ýalyjagam göwnüňe getirme. Eglenme-de baryber. Şeýle adamlar hiç haçan ýok bolmaýarlar. Sen ony bar diý-de biläý. Beýle adamlaryňky mydama-da barlykdyr. Ömründe bar bolup ýaşan adamlaryňky mydama şeýledir...

Eýsem barlygyň nämedigini, ýoklugyň nämedigini men öňler bilmeyärmidim näme? Men bar wagtynam, ýok wagtynam bilerçe ömür görüpdim. Adamlaryň ýuwa-ýelmige, künjara düzülen ýyllarynda «ýok» diýen zat bilen, gör, näçe gezek ýüzbe-ýüz bolupdym ahyry, ýok zady ýok ýerden gözleýän wagtalaryny-da, şeýdibem ony bara

öwürýän wagtlaryny-da öz gözlerim bilen görmänmidim näme? Baryp-ha Ogulbäbek ejäniň «Bir bar eken, bir ýok eken...» diýip, biziň el degridilmesiz çagalyk dünýämizi päkligiň, çydamlylygyň, arzuwyň ruhy bilen püre-pür doldurýan wagtlarynda görmänmidim näme? Ýöne welin, şol barlyk, ýokluk diýilýän rehimsiz hakykata şu ýerde – Amyderýanyň бүдүр-сүдүр ýollarynda, gabat gelen hem gabat gelmedik adamlaryň arasynda düşünip galdym. Şu gyzgyn toprakda özümiň mün gezek eşiden zatlaryma ömrümde bir gezek düşünip galdym.

Professoryň aýdýany-da: «Şu tükeniksiz giňişlikde ýaşap ýörşüňe senem barmysyň?» diýip, her kime ejir baryny berip biläýjek şu düşünje bolsa gerek.

MAZMUNY

I	1
II	6
III	11
IV	16
V	24
VI	31
VII	38
VIII	46

HALYL KULYÝEW
ERTEKINIŇ GELIP ÇYKYŞY

Redaktor: *R. Durdyýew*
Suratçy: *O. Mämmenurow*
Surat redaktory: *D. Mämijikow*
Tehniki redaktor: *N. Başlykowa*
Korrektor: *M. Oraznyýazow.*

Ýygnamaga berildi 08.01.88
Çap etme rugsat edildi 08.06.88

—

Bu kitapdaky maglumat ”bolşy ýaly” esaslarda, kepilliksiz getirilýär. Bu iş taýýarlananda ähli seresaplyk çäreleri görülen hem bolsa, ne awtor(lar), ne «Enedilim.com» sahypasy bu işdäki informasiýa sebäpli çekilen göni ýa gytaklaýyn ýitgi ýa zeled üçin hiç bir adamyň ýa guramanyň önünde jogapkärçilik çekmeýär.

PDF-a geçirildi: 10 Oktýabr 2020
«Enedilim.com» sahypasynyň kitaphanasy
ISBN 5–675–00066–66